(Andhra Sanskrit Series No. 1)

कनकलेखाकल्याणम्

वामनभट्टबाणविरचितम्

General Editor

PROF. V. SUBBA RAO, M.A., PH.D., B.O.L., B.ED.
Government of India
Professor of Sanskrit, Andhra University

Editor

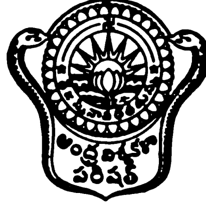
DR. P. SRIRAMAMURTI, M.A., PH.D.
Department of Sanskrit, Andhra University

ANDHRA UNIVERSITY PRESS
WALTAIR
VISAKHAPATNAM 530 003

(*Andhra Sanskrit Series No. 1*)

कनकलेखाकल्याणम्

वामनभट्टबाणविरचितम्

General Editor

PROF. V. SUBBA RAO, M.A., PH.D., B.O.L., B.ED.
Government of India
Professor of Sanskrit, Andhra University

Editor

DR. P. SRIRAMAMURTI, M.A., PH.D.
Department of Sanskrit, Andhra University

ANDHRA UNIVERSITY PRESS
WALTAIR
VISAKHAPATNAM 530 003

Copies : 1,000 February, 1978

Series No. 137

Price: Rs. 3-50

Copies from :

THE DIRECTOR
Andhra University Press
Waltair, Visakhapatnam 530 003

PRINTED AND PUBLISHED BY THE DIRECTOR
ANDHRA UNIVERSITY PRESS, WALTAIR
VISAKHAPATNAM 530 003 (A.P.)

Foreword

I am glad that the Sanskrit Department, under the able leadership of Professor Veluri Subba Rao, plans to bring out in a series some of the significant works of Andhra writers in Sanskrit. That the first publication is to be released in the Golden Jubilee year of the University is particularly gratifying to me.

For over three thousand years now. Sanskrit has been cultivated in Andhra for critical and creative purposes. The inscriptions in Vijayapuri bear testimony to a notable epigraphical literature. While the early Eastern Chalukyas offered patronage to poets like Bharavi, it was the Kakatiya period which opened a bright chapter in the history of Sanskrit literature in Andhradesa. The inscriptions reveal work of a high order in the diverse areas of grammar and logic, philosophy and poetry. The Reddi and Velama rulers too gave great impetus to Sanskrit, though the real climax was reached in the Vijayanagara period. A whole galaxy of pre-eminent personalities enriched Sanskrit and outstanding contributions were made in the fields of Vedic scholarship, lexicography, literature and literary criticism. And this great tradition was worthily sustained by the later rulers. right up to the Nayakas of Tanjore.

It is thus an inspiring record that the Andhras have in the study and practice of Sanskrit. The Sanskrit Department of our University has already made rewarding forages into this fruitful area and, besides Dr. Sriramamurti, quite a few other scholars seem to be drawn to it.

I hope the Volume now being published - Kanakalēkhā Kalyāna - and the others to follow in due course will serve to place the achievement of Andhras in Sanskrit in perspective. I wish the enthusiastic and enterprising scholars of our Sanskrit Department success in their laudable venture.

November 21, 77 M. R. APPAROW

General Editor's Preface

The Sanskrit Department of the Andhra University has entertained for quite some time now a keen desire to start a Forum for the publication of significant works written in Sanskrit by Andhra Scholars. The desire did not fructify for a long time for one reason or the other. An effort was made in this direction in right earnest near about the Golden Jubilee period of the Andhra University. Thanks to the authorities of the Andhra University especially to the present Vice-Chancellor Sri M. R. Apparow garu, M.L.A. for instantaneously complying with our request and the result is that a publication series called "The Andhra Sanskrit Series" has come into being. Necessary allocation of funds has also been made liberally by the University from the Golden Jubilee State Government Grant and other sources of the University as well. The world of Sanskrit Scholars is very much beholden to the Andhra University for this munificent gesture.

It occurred to us that it was most appropriate to inaugurate the Series by Publishing a work on the eve of the Golden Jubilee Celebrations. A manuscript of the "Kanakalekhā Kalyāṇa" of the renowned Vāmana Bhaṭṭa Bāṇa which had been made ready just a little earlier by Dr. P. Sriramamurti of the Sanskrit Department here, came in handy. We have taken up its publication as number one of the Series and present it to the Sanskrit Scholarly world.

We hope to follow up with the publication of some more significant works in due course.

WALTAIR
Dated 31-8-1977 | V. SUBBA RAO

Introduction

The *Kanakalekhākalyāṇa* of Vāmanabhaṭṭabāṇa is an interesting playlet, a Nāṭika, depicting the imaginary story of love of Kanakalekhā and Vijayavarman. The attention of the scholars was drawn to this work by Sri Mallampalli Somasekhara Sarma. A brief notice of the work, however, is given for the first time in a manuscript note published in the journal of the Vishveshvarananda Vedic Research Institute, Hoshiarpur in 1964. Later on a critical edition of the work is taken up based on the two available manuscripts No. 73820 of the Adyar Library and R. 3168 of the Government Oriental Manuscripts Library, Madras. The manuscripts have been compared and collated and the text is reconstituted almost fully. The critical text along with the Chāyā, a Sanskrit rendering of the Prākṛt passages is presented now to the readers of Sanskrit Literature.

Vāmanabhaṭṭabāṇa was the son of Komatiyajvan and Ommāyī and his grandfather was Varadāgnicit. He belonged to the Vatsagotra. He was a disciple of Vidyāraṇya and his *Sṛṅgārabhūṣaṇabhāṇa* was written to be staged on the occasion of the spring festival of Lord Virūpākṣa of Pampātirtha, the modern Hampi. He is also the author of an inscription of Devaraya I dated 1380 A.D. which is in Sanskrit. Therein, he is referred to as Kavīśvara and a scholar in Vyākaraṇa, Mīmāṃsā and Nyāya. The present work, the *Kanakalekhākalyāṇa*, introduces to us another patron of the poet, a minister of Devaraya I, called Lakṣmīśa. His connection with Pedakomaṭivemāreḍḍi of Koṇḍaviḍu was however intimate. He wrote the biographical work celebrating the exploits and glory of the court of his patron, Pedakomaṭivema in his *Vīranārāyaṇacarita* or *Vemabhūpālacarita*. Vāmanabhaṭṭabāṇa mentions one contemporary of his who is called Kavisārvabhauma who is sometimes identified with Aruṇagirinātha, a poet of Ḍiṇḍima family or with Śrīnātha, the famous Telugu poet.

Vāmanabhaṭṭabāṇa was a prolific writer who wrote two Mahākavyas, one Khaṇḍakāvya, one Gadyakāvya, four Dṛśyakāvyas, two Kośas and also an inscription in Sanskrit. His

name may also be a title, the real name being something different. He was a self-conscious poet and expressed his vanity several times in his composition. He says that he is equally good at prose and verse unlike Bāṇa and Kālidāsa who were good at prose or verse only. But in his later work the *Raghunāthacarita* he displays a verse of sense of utmost modesty observing that the poetry of Kālidāsa and Bāṇa are inimitable. The poet had also the titles Gadyakavisārvabhauma, Kavirāja Ṣaḍbhāṣāvallabha, and Sāhityacūḍāmaṇi. He styles himself also as Mahākavi, a great poet and Sahṛdayalokabandhu, one near and dear to the world of Sahṛdayas, the critics of literature.

The *Nalābhyudaya* is a Mahākāvya and its available portion extends to the third verse of the ninth sarga. The story of Nala and Damayantī runs upto the description of the return of Parṇāda to Damayantī. The poem displays all the conventions of Mahākāvya. Love and pathos are delineated in a beautiful manner. The *Raghuvīracarita* is another Mahākāvya of the poet in thirty cantos, probably written in his maturity. The story of Śrīrāma is narrated here upto his coronation. The work closely follows the *Raghuvaṃśa*. The *Haṃsasandeśa* is a *Khaṇḍākāvya*, a lyric of the Sandesa type. It is written in the famous Mandākrāntā metre. One Yakṣa called Dakṣa sends his message of love to his beloved Kandarpalekhā. It is a close imitation of *Meghasandeśa*, the swan replacing the cloud as a messenger. Daksa sends his message from Malaya in the South to his beloved at Alakā. The South Indian hill centres of pilgrimage, rivers and mountains on the way with their legendary and mythological associations picture prominently in the poem.

The *Vemabhūpālacarita* is an Ākhyāyikā, a historical prose romance in four chapters celebrating the life of his chief patron Pedakomaṭivema of Koṇḍavīḍu. The geneaology, conquests, marriage and poetic assemblies of the King are described in the work with a touch of nativity. It is clearly an imitation of Bāṇa's *Harṣacarita*. The description of Drākṣārāma are reminiscent of those of Śrīnātha in his Telugu classic *Bhīmakhaṇḍamu*.

The *Śṛṅgārabhūṣaṇabhāṇa* is a monologue with the main character Vilāśaśekhara describing the lighter side of city life

of the time in melodious verses with fanciful imagery. The *Pārvatīpariṇaya* is a drama in five acts closely following the *Kumārasambhava*. The *Bāṇāsuravijaya*, another play of his in five acts describes the story of the conquest of Bāṇāsura by Śrīkṛṣna and the marriage of Uṣā and Aniruddha. His two other works, the *Śabdacandrikā* and the *Śabdaratnākara* are good lexicographical works. The *Śabdacandrikā* is a small useful dictionary of synonyms for the beginners. The *Śabda-ratnākara* is a bigger dictionary in three Kāṇḍas like the *Amarakośa*. It is written in different metres.

The *Kanakalekhākalyāṇa* is a Nāṭikā in four acts. The plot is imaginary. The prince Vijayavarman meets Kanaka-lekhā, the daughter of Viravarman in the course of his hunt of an elephant with four tusks in the Siddhāraṇya. They fall in love with each other. The prince meets a Siddha by name Virūpākṣa who blesses him that he would surely win the object of his love. On the Siddha's advice he plunges into a lake and reaches his city. When the King is in the garden Man-dāraka, a forester brings back the King's horse and a Citrapha-laka. The picture contains a message of love from Kanakalekhā. The king amuses himself in drawing the picture of Kanakalekhā. The queen of Vijayavarman just then happens to come there and due to the folly of Vidūṣaka, the love affair becomes public. As the king is pining for his love, Virūpākṣa arranges for his meeting with Kanakalekhā. The queen comes there once again when Kanakalekhā is asked to conceal hereself in a grave. Sometime later the king looks up for Kanakalekhā in vain. Consequently he becomes dejected. When Virūpākṣa re-appears on the scene. It is found that Kanakalekhā became a swan on account of a necklace that fell around her neck. She turns back into Kanakalekhā when the gem is removed. Virū-pākṣa arranges for the marriage of Vijayavarman with Kanakalekhā and discloses the fact that the queen Vasumatī and Kanakalekhā are really the daughters of his pupils Vasubhūti and Vīravarman. Vīravarman presents the elephant also to his son-in-law. Vasumatī and Vijayavarman who are in human form due to a curse assume their original forms of Vidyādharas.

The Nāndī Śloka of the play closely resembles that of

Kādambarīkalyāṇa of Narasimha though the two authors and works are in fact quite different. The work delineates Śṛṅgāra mainly Adbhuta and Hāsya being subsidiary. The Nāyaka is of the Dakṣiṇa type. The poet has closely followed the classical writers of Sanskrit drama, Kālidasa and Harṣa both in technique and poetry. The clear imprints of their compositions are seen at various places. "The Svabhāvokti of the sportive elephant, the reflections of the king while he amuses himself drawing the picture of his beloved Kanakalekhā and the conflicting feelings of the bride—the curiosity to look at the face of the bride-groom and the bashfulness, are a few instances that are really beautiful in the play, e.g.,

अवलोकनाय लोला दृष्टिरियं मृगदृशो निवृत्तिमती ।
परिमलचालिता भूयः प्रतीपमरुतेव वारिता भ्रमरी ॥

(IV. 19)

The play is written in chastic Sanskrit and displays the author's mastery of language and poetic abilities.†

I am extremely thankful to Prof. V. Subba Rao, General Editor and Head of the Department of Sanskrit and Sri M.R. Apparow Garu, Vice-Chancellor for including this playlet in the Andhra Sanskrit Series. I also thank the Director, Press and Publications, Andhra University for the neat execution of the work.

P. SRIRAMAMURTI

†For other details about the dynasty and poet see : Contribution of Andhra to Sanskrit literature, Andhra University, Waltair, 1972.

कनकलेखाकल्याणम्

वामनभट्टबाणविरचितम्

सौहित्यं विदधाति यस्सुमनसां शश्वत्कलानां निधिः
सर्वाशापरिपूरणक्षमकरो यो राजशब्दास्पदम् ।
ज्योत्स्नासंवलितः पुनः कुमुदिनीं यो रञ्जयत्यञ्जसा
भूयादेष मुदे समस्तजगतामानन्दनश्चन्द्रमाः ॥ १ ॥

अपि च ।

आदायांशुकमाशु गोपसुदृशामारूढगुञ्जद्रुमः
काङ्क्षन्नञ्जलिबन्धनं करयुगैः प्रत्यर्पणे वाससाम् ।
सव्रीडस्मितमेकपाणिविहितं तासां विलोक्याञ्जलि
माकूतस्मितचारुवक्त्रकमलो धूर्तो हरिः पातु वः ॥ २ ॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः—(सप्रश्रयमञ्जलिं बध्वा)

चापः पुण्ड्रेक्षुवल्ली कुसुममपि शराश्शिञ्जिनी भृङ्गमाला
मन्त्री नाथः कलानां मधुरपि च सखा स्यन्दनो गन्धवाहः ।
विश्वोत्तीर्णैरमीभिर्जगति परिकरैर्यस्य जैत्रप्रशस्ति-
स्सो ऽयं पायादपायादघटितघटनापण्डितः पञ्चबाणः ॥ ३ ॥

(इति पुष्पाञ्जलिं विकीर्य नेपथ्याभिमुखं परिवृत्य)

मारिष ! इतस्तावत् ।

पारिपार्श्विकः—(प्रविश्य) भाव ! अयमस्मि ।

सूत्रधारः—मारिष ! अद्य किमप्यभिनवं कनकलेखाकल्याणं नाम रूपकं द्रष्टुमभिलषति परिषदेषा ॥

पारिपार्श्विकः—किमेवमभिनव तद्रूपकमभिजातसन्दर्भम् ?

सूत्रधारः—भाव ! श्रूयताम् ।

सन्ध्याताण्डवचण्डखण्डपरशुप्रेङ्खज्जटामण्डल-
त्वङ्गद्दिव्यधुनीतरङ्गपटलीपाण्डित्यपाटच्चराः ।
मन्दस्पन्दमरुत्प्ररोहविगलन्मन्दारमाध्वीरस-
स्रोतस्स्वादिम (सर्वकाल) सुहृदो यस्मिन् गिरां ग्रन्थयः ।।४ ।।

पारिपार्श्विकः—तस्य पुनरभिनवस्य रूपकस्य निदानभूतं कविमभिधानतः श्रोतु-मभिलषति मे हृदयम् ।

सूत्रधारः—

जातो विश्रुतविष्णुवर्धनकुले जागर्ति...यो
गीतस्फीतयशस्सुधाधवलितब्रह्माण्डभित्त्यन्तरः ।
ओम्मायीवरशुक्तमौक्तिकमणिर्लोकैकरक्षामणिः
श्रीमान्......पसिन्धुकौस्तुभमणिर्लक्ष्मीशदण्डाधिपः ।। ५ ।।

तेन च कुलक्रमागत
कवितासौरभ्यपरिगतोन्मेषः ।
उपलालनीयमहिमा
वात्स्यो जागर्ति वामनो बाणः ।। ६ ।।

तन्निदेशप्रयुक्तेन तेन महाकविना प्रणीतमुत्पाद्यवस्तुकमद्भुतसंविधानकमस्ति किञ्चिदभिनवं रूपकम् । तत्प्रयोगावलोकनपर्युत्सुका परिषदियम् ।

पारिपार्श्विकः—(सहर्षम्)

वाचस्तस्य कवेः प्रसन्नमधुरा दक्षाः प्रयोगे वयं
वैदग्ध्यप्रथमावतारसरणिस्सामाजिकानां मनः ।
कालः कोकिलकण्ठरागविलसत्कन्दर्पदर्पोदयः
शृङ्गारोऽपि रसः स एष मिलितो दिष्ट्या गुणानां गणः ।। ७ ।।

सूत्रधारः—सम्यगुपक्षिप्तं वसन्तागम इति । तथा हि

कुड्मलितचूतविटपाः
कोमलकलकण्ठपञ्चमप्रसराः ।
पक्ष्मलितमदनशौर्या
मदयन्ति मनांसि माधवारम्भाः ।। ८ ।।

पारिपार्श्विकः—तत्किमिति क्रियते विलम्बः ।[1]

---

[1] तत्किमिनि विलम्बः B.

सूत्रधारः— (नेपथ्याभिमुखमवलोक्य) एषखलु मम कनीयान् भ्राता भरतशेखरः क्षणादाटविकस्य मन्दारकस्य भूमिकामादाय इत एवाभिवर्तते। तदावामनन्तरकरणीयाय सज्जीभवावः।

(इति निष्क्रान्तौ)

प्रस्तावना

(ततः प्रविशत्याटविको मन्दारकः)

मन्दारकः—दिट्ठोह्मि महाराअविअअवम्मणा जह मन्दारअ मन्दरगन्धमादणप्पमुहाणं महामहीधराणं परिसरारष्णेषु आखेडएण मए चिरं कीळिदव्वम्। ताअस्सि पदेसे ळद्धपुव्वदंसणा हरिणवराहसद्दूळहत्थिणो चरन्ति तं तुरिअं विआरिअ आअच्छत्ति। मए अ सिद्धपुरुसदिण्णं पिज्जाहरमूळयं सिहाबन्धणम्मि धारअन्तेण एक्क दिअएण बहुयोजणं[1] तरिदं[2] पन्थाणं अदिक्कमिअ तहिं तहिं भवन्तेण ते ते मिअ विसेसा दिट्ठा, गन्धमादण समीवगामिणि सिद्धारण्ण एव्व उण चउद्दन्तळक्कणो सव्वंगरपणिज्जो अब्भमुवळ्दस्स विअ पडिच्छन्दो कोपि करिवरो दिट्ठो। तं सामिणे णिवेदेमि जस्स उण महाराअस्स आणा अव्व पाराओ गंभीरत्तणं एव्व परिहा। भुअबळं एव्व बळम्। तस्स खुभवणंकणे अअं अळोअसामंणो हत्थिपई वट्ठिदु जोग्गो॥

(इति परिक्रामति)

छाया—आदिष्ठोऽस्मि महाराजविजयवर्मणा यथा मन्दारक मन्दरगन्धमादनप्रमुखानां महामहीधराणां परिसरारण्येषु आखेटनेन मया चिरं क्रीडितव्यम्। तद्यस्मिन् प्रदेशे लब्धपूर्वदर्शना हरिणवराहशार्दूलहस्तिनश्चरन्ति तं त्वरितं विचार्य आगच्छेति। मया च सिद्धपुरुषदत्तं पिञ्जाधरमूलिकां शिखाबन्धने धारमतंक दिवसेन बहुयोजनं त्वरितं पन्थानमतिक्रम्य तत्र तत्र भ्रमता ते ते मृगविशेषा दृष्टाः। गन्धमादनसमीपगामिनि सिद्धारण्ये पुनः चतुर्दन्तलक्षणो सर्वाङ्गरमणीयो अभ्रमुवृद्धस्यैव प्रतिच्छन्दः कोऽपि करिवरो दृष्टः। तं स्वामिने निवेदयामि यस्य पुनः महाराजस्य आज्ञैव प्राकारः, गाम्भीर्यमेव परिखा, भुजबलमेव बलम्। तस्य खलु भवनाङ्गणे अयं अलोकसामान्यो हस्ती परिवर्धयितुं योग्यः॥

(प्रविश्य कञ्चुकी)

---

[1] ओजआणं.

[2] तुरिअं.

कञ्चुकी—

मृगया हि नाम राज्ञा-
माकर्षति चित्तमन्यनिरपेक्षम् ।
यदयं हि विजयवर्मा
तस्यां धत्ते भृशं समुत्सुकताम् ॥ ९ ॥
(इति परिक्रामन्नग्रतोऽवलोक्य)

अयमाटविको मन्दारकः मृगयानुरूपव्यापारसमये समागतः । (इत्युपसर्पति)

मन्दारकः— (उपसृत्य) विणअन्धर कहिं महाराओ[3] वट्टइ ।

छाया—विनयन्धर ! कुत्र महाराजो वर्तते ।

कञ्चुकी—मध्यमास्थानमण्टपमधिवसति ।

मन्दारकः—तुमं पुण कहिं गच्छसि ?

छाया—त्वं पुनः कुत्र गच्छसि ?

कञ्चुकी—मनोजवनामानं दिव्यवंशसमुद्भवं तुरगं सज्जीकुरुष्वेति मन्दुरापालाय[4] निवेदमितुं प्रेषितोऽस्मि ।

मन्दारकः—जुज्जइ । जुज्जइ ।

छाया—युज्यते । युज्यते ।

कञ्चुकी—त्वद्दर्शनोत्सुकं महाराजं विलोक्य सफलीकुरुष्व लोचने । (इति निष्क्रान्तः)

मन्दारकः—अहं वि महाराअस्स अपुव्वमिअ दंसण कोदूहळं उप्पादइस्सं ।

छाया—अहमपि महाराजस्यापूर्वमृगदर्शनकौतूहलमुत्पादयिष्यामि । (इति निष्क्रान्तः)

---

[3] महाराओ कहिं.

[4] मन्दरापालनाय.

मिश्रविष्कम्भः

(ततः प्रविशत्यश्वारूढो राजा)

राजा—मृगया हि नाम राज्ञां समुचितो व्यापारः। तथा हि

व्यायामेन करोति गात्रलघुतां लक्ष्येषु लोलेष्वपि
प्रायस्सायकवेधनप्रणयिनीं धत्ते च धानुष्कताम्।
सिंहव्याघ्रवराहभल्लुकमुखैः सत्त्वैश्च सत्त्वाधिकैः
प्रौढैस्सङ्गरसाहसे वितरति प्रागल्भ्यन्याट्टशम्॥ २०॥

यत्पुनरिदानीमाटविको मन्दारकः रहसि मामुपेत्य गन्धमादनसमीपवर्तिनि सिद्धारण्ये चतुर्दन्तः किञ्चिदैरावतानुकारी करिपतिर्विहरतीति निवेदितवान्। तदहममुना दिव्यतुरगवंशसंभवेन परिहृतपरमाणुपरिमाणेन मूर्तेनेव चेतसा तुरगेण बहुयोजनान्तरितमपि[1] सिद्धारण्यं कतिपयैरेव मुहूर्तैरभियास्यामि। अधरितपवनवाहनहरिणजङ्घा[2] जवस्तुरगोऽयमचिरादेव ममाभिलषितदेश[3]मभिप्रापयिष्यति। दिव्यभूमितया च तस्याश्वतुरङ्गसैन्यनिवृत्तिरपि मे कार्यायकल्पते। तदिमं[4] तुरगमतित्वरितगामिनं विधास्यामि। (तथा कृत्वा[5] तुरगवेगं रूपयन्)

यावन्तमद्य मनसःप्रसरो मदीयः
गन्तव्यसीमनि जवाद्विषयीकरोति।
तावन्तमेष तुरगो विषयं क्षणेन
पश्चात्करोति विरसत् पवमानवेगम्॥ २२॥

अन्यच्च।

यद्यद्वस्तु पुरो विकल्परहितं चक्षुष्पथं गाहते
पश्चाद्भावमुपैति तत्तदधुना प्रागेव भेदग्रहात्।

---

1 योजनान्तरमपि.

2 हरिजंघा.

3 अभिलषितं देशं.

4 अमुन्.

5 तथा च कृत्वा.

आकर्षन्निव पादपानुभयतो रेखानुवृत्यागता-
नध्वानं पिबतीव हन्त तुरगो वेगातिरेकादयम् ॥ १२ ॥
(कञ्चिदध्वानमतिक्रम्य, तुरगमालोक्य सविस्मयम्)
अयमिह तुरगः पुरः प्रसर्प-
च्चरगयुगोन्नमनच्छलादभीक्ष्णम् ।
अविषयभुवि वर्तमानमक्ष्णा-
मनिभृतमाह्वयनीव शैलराजम् ॥ १३ ॥
(पुनरग्रतोऽवलोक्य सहर्षम्)
यथेदमुत्तुङ्गशृङ्गसहस्रसङ्कटमम्बरतलमालोकयते तथा तर्कयामि ।
अयमिह तुरङ्गवेगात्
प्रत्यासत्तिं प्रतिक्षणं कलयन् ।
पुरतः प्रकटितपादः
प्रत्युद्व्रजतीव शैलराजो माम् ॥ १४ ॥
(किञ्चिदन्तरं गत्वा सदृष्टिक्षेपम्)
हन्त ! गन्धमादनस्य नेदीयांसं प्रदेशमनुप्राप्तोऽस्मि । तथा हि
एषा गण्डोपलानां विततिरिभपतिप्रौढिमाढौकिकाना
रुन्धे दिक्चक्रवालं सपदि पुनरमी यान्ति पर्यन्तशैलाः ।
सानूनामेष दृश्यो भवति नवजपापाटलो धातुरागः
निध्वानैर्निर्झराणामपिच रचयतीवायमामन्त्रणानि ॥ १५ ॥
कस्य खलु पर्यन्तकान्तारमुदाहरन्ति सिद्धारण्यम् ?
(इति वल्गां धारयन् पुनरग्रतोऽवलोक्य)
इदं खलु
उन्नम्रैराम्रवृक्षैरुरुभिरगरुभिः कोविदारैरुदारै-
स्स्फूर्जैरूर्जस्विशाखैर्जलधरपदवीलङ्घिभिः किङ्किरातैः ।
उत्पर्णैस्सप्तपर्णैः पथिकजनमनोदेशशोकैरशोकैः
सिद्धारण्यं शरण्यं सकलविटपिनां दृक्पथं गाहते मे ॥ १६ ॥
(सविस्मयम्)
सरभसचलितशरभचक्रचक्रभ्रमचकितचमूरुसञ्चयम् उन्मदवनमहिषविषाणकोटीपाटितसमुन्नम्रपत्रिकूटम्[6] पटुतरपर्जन्यतर्जनोच्चण्डवेदण्डकण्ठगर्जारवम्, अतिचपलकपिकुलतरलितैलासुरभिळप्रान्तम्, अभङ्गुरहरिणसञ्चारम्, अखिलजन्तुशरण्यम्[7] अरण्यमिदमनुप्रविश्य हितमितगतिना तुरगेण यावदन्वेषयामि

---

[6] वल्मीककूटम्

[7] सत्त्वशरण्यम्

साद्भुतदर्शनं[8] हस्तिपतिम् ।

(स्तोकमन्तरं गत्वा अरण्यानुप्रवेशनमभिनीय)

यत्र खलु उच्चावचानां सत्त्वानामत्यद्भुताः प्रवृत्तयो लक्ष्यन्ते । इह हि[9]

क्वचन हरिणयूथाः श्यामलैरक्षपातैः
कुवलयितसकाशान् कुर्वते दिग्विभागान् ।
क्वचिदपि च वराहाः कायकान्तिच्छिन्नामां
घटितनवमृगाङ्कां दंष्ट्रया कल्पयन्ति ॥ १७ ॥

इतश्च

अयमिह दयितायाः कुम्भयोर्न्यस्य हस्तं
सविधसरलकाण्डैर्गण्डकाषं वितन्वन् ।
अनुभवति सुखानि स्वैरमामीलिताक्षः
करिपतिरलिवृन्दं वारयन् कर्णतालैः ॥ १८ ॥

अन्यतश्चामी

कुटिलकर[10] चपेटताडनेन
प्रकटितरोषविशेषपाटलाक्षाः ।
कतिचन रचयन्ति नाकुभङ्गं
कटुतरकण्ठविरावमच्छभल्लाः ॥ १९ ॥

अन्यतश्च

क्रीडन् क्रोडः पल्वलक्रोडभागे
पोत्राघातव्यस्तमुस्तावितानः ।
अङ्गं पङ्कैराविलं निर्धुनानो
धावत्येष क्रूरघोषोऽतिरोषात्[11] ॥ २० ॥

(अन्यतोऽवलोक्य)

इदमिहानिदारुणं[12] वर्तते । यतः

आप्लुत्य प्रसभेन शैलशिखरादास्फालनप्रोच्चलन्-
मुक्ताजालकजायमानगगनप्रत्यग्रतारागणम् ।

---

8 रनात्कृतदर्शनम्

9 इदं हि

10 कुटिलखुर

11 घोषात्

12 इहाद्य दारुणं

साटोपं करपञ्जरेण करुणं छीत्कारमातन्वतो
भङ्क्ते मस्तकमेषमत्तकरिण: क्रोधेन कण्ठीरव: ।। २१ ।।

(सर्वतो निर्वर्ण्य)

क्वचन हरिणा: क्वापि क्रोडा: क्वचिच्च मतङ्गजा:
क्वचन महिषा: क्वापि क्रोधोद्धता हरिणाधिपा: ।
क्वचन रुक्षा: कुत्राप्युक्षा: क्वचिच्च तरक्षव:
क्वचन शरभा: कुत्राप्यन्ये चरन्ति[13] शरारव: ।। २२ ।।

तथापि मन्दारकनिवेदितोऽपि मया न क्वचिदुपलभ्यते[14] चतुर्दन्तलक्षणो दन्तावल: । अथवा दिव्यानां दन्तिनामवश्यमतिदुर्लभं दर्शनम् ।

(ऊर्ध्वमवलोक्य)

अये गगनकेशवकौस्तुभमणिर्भगवानम्बरमणि: मध्यमध्यारोहति[15] दिवसस्य । तथा हि

छाया संप्रति गाहते तरुतलं तापातिरेकादिव
भ्राम्यन्तीव मरुस्थले तत इत: क्रूरा: कठोरातपा: ।
बध्नन्तीव च सूर्यकान्तमणयो ज्वालावलीकञ्चुकं
मध्ये व्योम रविश्च मूर्च्छित इव स्तैमित्यमालम्बते ।। २३ ।।

तदिमामतिकठिनातपां वेलां प्रच्छायशीतले कस्मिंश्चिदतिवाहयितुमभिलषामि ।

(परिक्रम्य स्पर्शसुखमभिनीय सानन्दम्)

अयमिह परिदिग्ध: पङ्कजानां परागै:[16]
परिमळपरिवाही पाटलीकुड्मलानाम् ।
करपुटपरिपेय: काननोपान्तजन्मा
पुलकयति शरीरं शीतलो मातरिश्वा ।। २४ ।।

(विचिन्त्य)

सर्वथाऽयमारामसंभव: पवन: । कुतस्त्योऽयं भवेदयम् ?

(इति सर्वतोऽवलोकयन्)

अयमालोलवल्ल्यभिरामतरुषण्डमण्डित: प्रदेश: । यत्प्रभवोऽयमतिशीतल: पवन: । तर्कयाम्यद्भुतोऽयमाराम इति । तदिममारामनुप्रविश्य नेष्यामि

---

13 हरन्ति

14 तदप्युपलभ्यते

15 मध्यमारोहति

16 परागो

दुस्सहं तरणिकिरणसंतापम् ।

(इत्यारामाभिमुखमभिनयन् दक्षिणाक्षिस्पन्दमभिनीय[17])

प्रस्फुराति दक्षिणमिदं
चक्षुश्शंसदिव भाविकल्याणम् ।
अस्यामरण्यसीमनि
किं पुनरानन्दकारणं मे स्यात् ।। २५ ।।

(इत्यारामप्रवेशमभिनयति)

(ततः प्रविशति कुसुमापचयमारचयन्ती सखीभ्यां कन्यका[18])

कन्यका—हळा ! सहीओ ! तादस्स देवपूआजोग्गाइं कुसुमाइं अवचिणुअ पुप्फकरण्डअं पूरणं ह्म ।[19]

छाया—हळा ! सख्यः ! तातस्य देवपूजायोग्यानि कुसुमान्यवचित्य पुष्पकरण्डकं पूरयामः ।

सख्यौ—तहा ।

छाया—तथा ।

(इति सर्वाः[20] कुसुमापचयं रूपयन्ति)

राजा—(कर्णं दत्वा) अतिमधुरोऽयमालाप इवाङ्गनानामवतरति कर्णपथम् । किञ्च

अस्मिन् कर्णपथं याते कुर्वन्त्यपगतत्रपाः ।
कलपञ्चमसल्लापान् कलकण्ठविलासिनः ।। २६ ।।

भवतु । सर्वं निरूपयामि ।

(इति तुरगादवतीर्य तमासन्नतरुशाखायामासक्तकशमाकलय्य तरुलतान्तरितः (विटपान्तरितः) पश्यन्)

इयं हि

लता किं सौवर्णी कलयति विलासान्न खलु सा
तटिद्वल्ली किं वा त्यजति न च तां चापलगुणः ।
किमाहो पाञ्चाली मधुरमधुरं नालपति सा
परिच्छेत्तुं नालं बहुविधविकल्पं मम मनः ।। २७ ।।

(निरूप्य)

---

[17] स्पर्शमभिनयन्

[18] कुसुमापचयमाचरन्ती सह सखीभ्यां कन्या

[19] पूरअम्ह

[20] सर्वे

अनुपहतयौवना कन्यका काचिदियम् । इमे चास्याः सख्यौ ।

(पुनर्निरूप्य)

सौभाग्यविपणिवीथी
चम्पकदलदामकोमलाङ्गलता ।
निकष इव कनकलेखा
कन्येयं मनसि मामके लग्ना ।। २८ ।।

भवतु तावदस्याः सखीभ्यां संलपन्त्याः श्रृणोमि संरम्भव्याहृतानि ।

कन्या—हळा ! सहीओ ! पुप्फावआय संभमेण तुम्हो तुरिअ पअविण्णासं चरिदुं समत्था । अहं उण कीसरण एव्व सक्कुणोमि ।

छाया—हला ! सख्यौ ! पुष्पापचयसंभ्रमेण युवां त्वरितपदविन्यासं चरितुं समर्थे । अहं पुनः किञ्चित्सरण एव शक्नोमि ।

कोकिलकण्ठी—णवजोव्वणसिरीए दंसिअविउळत्तणेण णिअंबभारेण खणे खणे वड्ढन्तेण णअणजुअळहारेण अ तुमं ण सक्कुणोसि ।[21]

छाया—नवयौवनश्रिया दर्शितवैपुल्येन नितम्बभारेण क्षणे क्षणे वर्धमानेन नयनयुगलहारिणा त्वं न शन्कोषि ।

कन्या—(सरोषम्) सुआळाविणी ! एसा कोइळकण्ठी मा......... भवि अळळि अवण्णाणाणि उणावक्काविणी संवुत्ता ता इमाए किंवि णहविस्सं ।[22]

छाया—शुकालापिनि ! एषा कोकिलकण्ठी...... अवर्णनीयानि पुनः वक्तुकामा संवृत्ता । तदस्याः किमपि भणिष्यामि ।

शुकालापिनी—सही एसा एआरिसी एव्व । अहं एव्व दे जहत्थाळाविणी पिअसही । मए एव्व सव्वं भण जं दे भणिदव्वम् ।

छाया—सखि ! एषा एतादृश्येव । अहमेव ते यथेच्छालापिनी प्रियसखी । मामेव सर्वं भण यत् ते भणितव्यम् ।

कन्या—(ऊर्ध्वमवलोक्य) आरुहदि मज्झन्दिणं भअवं अंबरमणी । अदिक्कामदि तादस्स पूआसमओ । आअदाणं अदिहीणं अच्चणा कादव्वा । ता तुरिअं पुप्फेहिं पुप्फकरण्डअं पूरिअ गमिस्सामो ।

छाया—आरोहति मध्यन्दिनंभगवानमम्बरमणिः । अतिक्रामति तातस्य पूजासमयः । आगतानामतिथीनामर्चना कर्तव्या । तत् त्वरितं पुष्पैः पुष्पकरण्डकं पूरयित्वा गमिष्यामः ।

---

[21] समुकुण्णेसि

[22] भणिस्सं

सख्यौ—तहा ।

छाया—तथा ।

(इति प्रकृतमनुसरतः)

राजा—(स्वगतम्) अतिथिव्याजादयमेवावसर आत्मानं प्रकाशाय

(इत्युपसृत्य)

अयमहमतिथिरागतो भवतीनाम् ।

सर्वाः—

(राजानं दृष्ट्वा ससंभ्रमं रुवन्ति[23])

राजा—(स्वगतम्)

पवनचलदंशुकान्ता
पारिप्लवनोरुनेत्रमीनयुगा ।
मदयति मनो मदीयं
मकरध्वजविजयवैजयन्तीयम् ॥ २९ ॥

कन्या—(राजानं दृष्ट्वा स्वगतम्) इमं महापुरुखलक्खणं जुवाणं दक्खिअ को वि माणसो विआरो मे समुळ्ळसइ । (इति सानुरागं नमवलोकयति)

छाया—इमं महापुरुषलक्षणं युवानं दृष्ट्वा कोऽपि मानसो विकासो मे समुल्लसति ।

राजा—(आत्मगतम्)

कर्णान्तलङ्घनकलाकलिताभिमानैः
कन्दर्पबीजपुनरङ्कुरकालमेघैः ।
आलोकनैः प्रकटयद्भिरिवाभिलाष–
माचामतीव हृदयं हरिणायताक्षी ॥ ३० ॥

सख्यौ—(अपवार्य) इमस्सि महापुरुसे अनुरज्जदि विअ भट्टिदारिआए दिट्ठी ।

छाया—अस्मिन् महापुरुषे अनुरज्यतीव भर्तृदारिकायाः दृष्टिः ।

(प्रकाशम्)

अदिक्कामदि तादस्स देवपूआसमओ । पुप्फकरण्डअं आपूरिअपुप्फेहिं ता गमिस्सामो ।

छाया—अतिक्रामति तातस्य देवपूजासमयः । पुष्पकरण्डकमापूर्य पुष्पैः तद्गमिष्यामः ।

कन्या—(स्वगतम्) इमं पुरिसं जुआणं दक्खिअ पदंतरं वि मे हत्थपादा ण प्पसरन्ति ।

---

[23] रावयन्ति

छाया—इमं पुरुषं युवानं दृष्टवा पदान्तरमपि मे हस्तपादं प्रसरति ।

(प्रकाशम्)

आअदं अदिहिं वा आमेत्तेण एव्व मम्भाविअ कहं गमिस्सामो ।

छाया—आगतमतिथिमामन्त्रणेनैव संभाव्य कथं गमिष्यामः ।

राजा—अहो ! भवतीनामनन्यसामान्यं सौजन्यम् येनास्माकमध्वश्रमोऽपि न प्रतिभाति ।[24] तदास्ताम् । का पुनरियमलोकसामान्यलक्षणधन्या कन्या ? के वा भवत्यौ ! किमर्थं निर्जनेऽस्मिन्नुपवने पुष्पापचयविधिराचर्यते ?

सख्यौ—महापुरिसकुलपसूदाणं कण्णआणं परपुरिसमम्मुहे गदु ण जुत्तं । विसेसदो भणिदु । तह वि सुणीयदु । इयं णो पिअसहि विज्जाहरचक्कवट्टिणो वीरवम्मणो कण्णआ कणहलेहाणाम । इदो णादिदूरे अह्म सामिणो सिद्धउरं णाम णअरम् ।[25] तस्स अ देवपूआ पुप्फाइं अवचेदु आअदेह्म ।

छाया—महापुरुषकुलप्रसूतानां कन्यकानां परपुरुषसम्मुखे स्थानं न युक्तम् । विशेषतो भणितुम् । तथापि श्रूयताम् । इयं नः प्रियसखो विद्याधरचक्रवर्तिनो वीरवर्मणः कन्यका कनकलेखा नाम । इतो नातिदूरेऽस्मत्स्वामिनः सिद्धपुरं नाम नगरम् । तस्य च देवपूजापुष्पाण्यवचेतुमागताः स्मः ।

राजा—युज्यते ।

सख्यौ—(सलज्जम्) एक्कं पुच्छिदु ळज्जामो तत्त भवन्तम् ।

छाया—एकं प्रष्टुं लज्जामहे तत्रभवन्तम् ।

राजा—पृच्छ्यताम् । को दोषः ?

सख्यौ—(अपवार्य) पअडिअमहाराअळक्कणो[26] तत्तभवम् । किं देसो किं णामहे ओ किं गोत्तोत्ति जाणिदु अहिळसामो ।

छाया—प्रकटितमहाराजलक्षणस्तत्रभवान् । किंदेशः । किंनामधेयः किंगोत्र इति ज्ञातुमभिलषामः ।

राजा—(सस्मितमात्मगतम्) किमासामात्मस्वरूपकथनेन । (प्रकाशम्) अधिकारिणो वयं पृथिवीपालनव्यापारेषु केवलम् । मृगयाविहारपारवश्यादिमं देशमागताः । नामधेयादिकन्तु नास्माभिरभिधातुं युक्तम् ।

(प्रविश्य चेटी)

---

[24] प्रविभाति

[25] णअरी

[26] महाभाअळक्कणो

चेटी—भट्टिदारिए महाराओ अणवेदि। अदिक्कामदि देवपूआसमओ ता तुरिअं पुप्फाइं विइणिअ आअच्छेत्ति।

छाया—भर्तृदारिके महाराज आज्ञापयति। अतिक्रामति देवपूजासमयः। तत्त्वरितं-पुष्पाणि विचित्य आगच्छेति।

कन्या—हळा! सहीओ णं भणामि पुढमं[27] एव्व गमिस्सामोत्ति।

छाया—हला सख्यौ न भणामि प्रथममेव गमिष्याम इति।

सख्यौ—महापुरिस[28]! जदिच्छादिट्ठो अ अं जणो ण विसुमरिदवो।[29]

छाया—महापुरुष! यदृच्छादृष्टोऽयंजनो न विस्मर्तव्यः।

राजा—यद्यात्मानं विस्मरेयम्।

कन्या—(राज्ञो वदनात् कथंचिदाकृष्टलोचना सह सखीभ्यां निष्क्रान्ता।)

राजा—(सनिर्वेदम्)

दीपकलिकेव दयिता
यथा यथा सा तिरोहिता दृष्टेः।
तिमिरमया इव जाताः
तथा तथा हन्त दिग्विभागा मे ॥ ३१ ॥

अन्यच्च,

मदाननं प्राप्य निवर्तमाना
दृष्टिर्ह्रिया दीर्घविलोचनायाः।
प्रतिप्रवाहं रभसेन कृत्वा
प्रत्याव्रजन्ती शफरीव जाता ॥ ३२ ॥

(दीर्घमुष्णञ्च निःश्वस्य) को वा पुनरस्मिन् प्रदेशे मदीयचित्ताक्षेप मपनेष्यति।

(प्रविश्य पटाक्षेपेण सिद्धपुरुषः)

सिद्धपुरुषः—

स्वर्गे विहृत्य सुचिरं बलशासनेन
कैलासमूर्ध्नि गिरिजारमणं निषेव्य।

---

[27] पढमं

[28] महापुरुम

[29] विमुमरिदं वो

अद्यागतो भुवनमद्भुतदर्शनार्थी
श्रीवीरवर्मनृपतेरवलोकनाय ॥ ३३ ॥

(इति गगनतलादवतरति)

राजा—(विलोक्य) कोऽसौ महापुरुषः! (उपसृत्य) भगवन् विजयवर्माऽहं अभिवादये।

सिद्धपुरुषः—अभिमतेन युज्यस्व।

राजा—

अतीतमागामि च वर्तमानं
पश्यन्नबाह्येन विलोचनेन।
भाग्येन दृग्गोचरतां प्रयातो
भवानहो भाग्यपरम्परा मे ॥ ३४ ॥

सिद्धपुरुषः—राजन्! या किल कल्याणलक्षणा कन्यका त्वया दृष्टा सा ते सकलविद्याधरचक्रवर्तित्वहेतुर्महिषी भविष्यति।

राजा—भगवन् किंनामधेयो भवानिति ज्ञातुमिच्छामि।

सिद्धः—विरूपाक्षसिद्धं मामवगच्छ। यदृच्छादृष्टं विषीदन्तं भवन्तमाश्वास्य गच्छामीत्यागतोऽस्मि।

राजा—महान् प्रसादः।

सिद्धपुरुषः—राजन्! इदमवधारय। मानुषतया पुनरत्रस्थं भवन्तं न मृष्यन्ते विद्याधरभटाः। तद् भवता स्वपुरं प्रस्थीयताम्॥

राजा—भगवन् मृगयाकौतुकादतिदूरमागतोऽस्मि। अविश्रान्तस्सन्नद्य कथं गमिष्यामि॥

सिद्धपुरुषः—राजन्! अद्य ते निजपुरप्रयाणोपायमुपदिशामि। अस्मिन्नेदीयसि सिद्धसरसि श्रमापनयनाय निर्वर्तय निमज्जनक्रियाम्। अहमपि कदाचित् त्वत्समीपमुपयास्यामि। तद्यथोक्तमनुष्ठीयताम्।

राजा—यदाज्ञापयति महापुरुषः।

(इति निष्क्रान्तः)

सिद्धपुरुषः—अहमपि प्रसङ्गागतस्य विजयवर्मणः कुलशीलगुणनामधेयादिकं कनकलेखायै निवेदयामि।

(इति निष्क्रान्तः)

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

॥ प्रथमोऽङ्कः ॥

अथ द्वितीयोऽङ्कः

(ततः प्रविशति विदूषकः)

विदूषकः– मिअआगदो पिअवअस्सो एत्तिएण काळेण सुण्णमणा गओतस्स अ दंसणमंतरेण मे काळक्खेवो दुक्खरो। ता तस्स मणोविणोदणं संवादइत्तज्जम्। उज्जाणमंडवं गदुअ विलोअइस्सं पिअवअस्सो आठओ ण वेत्ति।

छाया—मृगयागतः प्रियवयस्यः एतावता कालेन शून्यमना गतः। तस्य च दर्शन-मन्तरेण मे कालक्षेपो दुष्करः। तत् तस्य मनोविनोदनं संपादयितव्यम्। उद्यानमण्डपं गत्वा विलोकयिष्यामि प्रियवयस्यः आगतो वा नवेति।

(उद्यानमण्डपप्रवेशमभिनयति)

(ततः प्रविशति उद्यानमण्डपप्रदेशमधिवसन् विस्मयमानो राजा)

राजा—(सविस्मयम्) यत्तत्र सिद्धारण्ये दिव्यगजदर्शनकुतूहलिना मया प्रस्थितं यच्च तत्र किमपि कन्यारत्नं दृष्टं यच्च तत्क्षणमेव दर्शनं दत्त्वा तिरोभूतं यच्च तस्य सिद्धपुरुषस्य दर्शनम् यच्च तन्सिद्धमहिम्ना यथापूर्वं स्वपुरेऽव-स्थानम्, तदेतदखिलं खलु,

माया किमन्तःकरणभ्रमो वा
महेन्द्रजालस्य विवर्तनं वा।
आहो नु गन्धर्वपुरानुभूति-
रत्यद्भुतस्वप्नविलोकनं वा॥ १॥

तदिदं वृत्तान्तमद्भुतं प्रियाय सुहृदे महोदराय निवेद्य[1] कृती भवेयम्।

(परिवृत्यावलोक्य)

हन्त! मच्चिन्तासमय एवप्राप्तो मे प्रियवयस्यः महोदरः।

विदूषकः—(विलोक्य, सहर्षम् सविस्मयञ्च) सखे! ही ही वअस्सो एत्थ सण्णिहिदो वट्टइ।

छाया—ही ही वयस्योऽत्र सन्निहितो वर्तते।

(उपसृत्य) सोत्थि होदे।

---

[1] आवेद्य.

छाया—स्वस्ति भवते ।

राजा—वयस्य ! इत उपविश्यताम् ।

विदू—(उपविश्य राजानं निर्वर्ण्य) किं णु खु तत्तभवं अच्चंतविह्मयं पअट्टमाणसो विअ दिसइ ।

छाया—किं नु खलु तत्रभवान् अत्यन्तं विस्मयमान मानस इव दृश्यते ।

राजा—अस्ति किञ्चिदद्भुतमस्माभिरनुभूतं तद् भवते निवेदयामि ।

विदू—अवहिदोऽह्मि । छाया—अवहितोऽस्मि ।

राजा—आटविकस्य मन्दारकस्य वचसा सिद्धारण्ये कश्चिदैरावतानुकारी करिपति-र्विहरतीत्युपश्रुत्य तदन्वेषणाय मनोजवनाम्ना तुरगेण तमुद्देशमभिप्रस्थित-वानस्मि ।

विदू—तदो तदो ।

छाया—ततस्ततः ।

राजा—तत्र पुनरुच्चावचानां सत्त्वानां व्यापारमुपलक्ष्य गवेषमाणेन मया स दिव्यगजो न दृष्टः ।

विदू—तदो तदो ।

छाया—ततस्ततः ।

राजा—ततस्तत्र मध्यन्दिनातपतापापनिनीषया प्रविष्टवानस्मि कंचिदारामम् ।

विदू—तदो तदो ।

छाया—ततस्ततः ।

राजा—तत्र –

सञ्चारिणीव वल्ली
विद्युल्लतिकेव चापलोन्मुक्ता ।
मोहनकलेव मूर्ता
काचन लोचनपथं गता कन्या ॥ २ ॥

विदू—[2]जदि एव्वं ळोअणाणं फलं उवळद्धन्ति फणिदळम् ।

छाया—यदि एवं लोचनानां फलं उपलब्धमिति भणितव्यम् ।

राजा—किमुच्यते लोचनफलमुपलब्धमिति । शृणु—

[2] तदो तदो (ततस्ततः)

जन्मफलमीक्षणानां
जीवातुर्मदनबाहुदर्पाणाम् ।
आलोकिता नतभ्रू-
रानन्दाब्धेरपूर्वचन्द्रकला ॥ ३ ॥

विदू—तुए दाव सा तत्तहोदी आलाइदा एव्व । किं दाए आळोइदो तत्तभवम् ।

छाया—त्वया तावत् सा तत्रभवती आलोकितैव । किं तया आलोकितस्तत्रभवान् ।

राजा—न केवलं सा मां विलोकितवती । किन्तु

अङ्कुरदनङ्गनिगमै-
रङ्गीकृतैकभङ्गिभिरपाङ्गैः ।
तन्वी विनापि वचसा
मय्यभिलाषं मनागिवोक्तवती[3] ॥ ४ ॥

अपि च—

आलापमिव कुर्वद्भिरमृतासारशीतलैः ।
आलोकैरध्वनिश्रान्तमाह्लादितवती च माम्[4] ॥ ५ ॥

विदू—जदि एव्वं अण्णोण्णं सुमहंतो दिठ्ठिराओ ताबम्महो एव्व सेसं पूरइस्सदि ॥

छाया—यद्येवं अन्योन्यं सुमहान् दृष्टिरागः तदा ब्रह्मा एव शेषं पूरयिष्यति ।

राजा—भवतु ब्राह्मणवचनमस्मिन्नर्थे प्रमाणम् ।

विदू—(सस्मितम्[5]) किं सा कण्णआ अहं विअ महोदरी अहवा तळोदरी ।

छाया—किं सा कन्यका अहमिव महोदरी अथवा तलोदरी ॥

राजा—शृणु सखे तस्या रूपसर्वस्वम् ॥

आस्तां मण्डलमैन्दवं यदि भवेत् तस्या मुखेन्दोः कथा
कोणे कुत्रचिदासतां कुवलयान्यक्ष्णोः प्रसङ्गो यदि ।
दूरे तिष्ठतु जातरूपलतिका प्रस्तावना चेत्तनोः
वार्ता चेदवलग्नदेशयशसो व्योम्नः प्रथायै नमः ॥ ७ ॥

विदू—एव्वं अणवज्जसव्वंगी कण्णआ किंदेशा किंगोत्ता किंनामहेएत्ति तुए जाणिदम् ।

छाया—एवं अनवद्यसर्वाङ्गी कन्यका किंदेशा किंगोत्रा किं नामधेयेति त्वया ज्ञातम् ।

---

[3] अवागिवोक्तवती.

[4] मा.

[5] सविस्मितम्.

राजा—उक्तोऽयमर्थः तत्प्रियसखीभ्याम् । यथा विद्याधरचक्रवर्तिनः वीरवर्मणः कन्यका कनकलेखानामधेयेति ।[6]

विदू—(आत्मगतम्) अम्हो दुळ्ळहं विज्जाहरकण्णआं पत्थअन्तो मअणसरगोअरे पडिओ पिअवअस्सो । (प्रकाशम्) तदो तदो ।

छाया—(अहो !) ? दुर्लभां विद्याधरकन्यकां प्रार्थयमानः मदनशरगोचरे पतितः प्रियवयस्यः । (प्रकाशम्) ततस्ततः ।

राजा—ततः क्षणमिव स्थित्वा सह सखीभ्यां तस्यां गतायां तत्र समागतं कञ्चन महापुरुषं सिद्धपुरुषमद्राक्षम् ।

विदू—तदो तदो ।

छाया—ततस्ततः ।

राजा—स च सिद्धपुरुषः मामभिहितवान् ।

विदू—किंत्ति ।

छाया—किमिति ।

राजा—या किल कल्याणलक्षणकन्यका त्वया दृष्टा सा ते सकलविद्याधरचक्रवर्तित्वलाभहेतुः महिषी भविष्यतीति ।

विदू—सच्चवादिणो खु तारिसा महापुरुसा ।

छाया—सत्यवादिनः खलु तादृशा महापुरुषाः ।

राजा—ततस्तन्निदेशेन तत्रत्ये सिद्धसरसि निमग्नोऽहमस्मि ।[7] तस्मादस्मदन्तःपुरोपकण्ठर्गतिनः देवखातान्महाहृदाहुत्थितमात्मानमपश्यम् ।

विदू—हीही हीही । अच्चरिअम् । अच्चरिअम् । जं सिद्धसरसि णिमग्गस्स देवखातसरसो उट्ठाणम् ।

छाया—हीही । आश्चर्यम् । यत् सिद्धसरसि निमग्नस्य देवखातसरसः उत्थानम् ।

राजा—सतु सिद्धपुरुषः कदाचिदागमिष्यामि तवान्तिकमित्यवसाने निवेदितवान् ।

विदू—जह फणिदं[8] तेण तह आअमिस्सइ ।

छाया—यथा भणितं तेन तथा आगमिष्यति ।

---

[6] नामधेयमिति.

[7] अहम्.

[8] भणिस्सं.

कञ्चुकी—(प्रविश्य) देव ! द्वारि मनोजवेन सह मन्दारकः समागत्य विज्ञापयति विज्ञाप्यं मम किञ्चिदस्तीति ।

राजा—(सहर्षविस्मयम्) तदाहूयतां मनोजवेन सह मन्दारकः ।

कञ्चुकी—तथा । (इति निष्क्रान्तः ।)

विदू—पिअवअस्स ! मणोजवणामहेओ तुह तुरओ कहिं ठाविओ ।

छाया—प्रियवयस्य ! मनोजवनामधेयस्तव तुरगः कुत्र स्थापितः ।

राजा—तत्रैव कन्यादर्शनकुतूहलिना मया त्यक्तः । विस्मृतश्च विरूपाक्षसिद्ध-विलोकनप्रतिकरेण[1] ।

(ततः प्रविशति मनोजवेन सह मन्दारकः ।)

मन्दारकः—दुक्खरा खु राअसेवा । जदो मंणिवेदिअ चउद्दंतगअदंसण सुएणदेवेणः तत्थ गदुअ तं अदक्खिअ पडिणिवुत्तम् । दिट्ठप्पच्चअस्स देवण्ण अम्युहादो णिासमिअ भीरुएण मए पुणो वि तहिं गअम् । तत्थ दिव्वगअस्स पदपन्तिळ च्छणदंसिणा तहिं उज्झाणे परिब्भमन्तेण मए आमिणो अअं वळ्ळह तुरंगमो ळद्धो किंवि चित्तफळअं अ । तं सामिणे दंसेमि ।

छाया—दुष्करा खलु राजसेवा । यतः मन्निवेदितचतुर्दन्तगजदर्शनसुखेन देवेन तत्र गत्वा तमदृष्ट्वा प्रतिनिवृत्तम् । दृष्टप्रत्ययस्य दैवज्ञस्य मुखात् ? अस्मन्मुखात् निशम्य भीरुणा मया पुनरपि तत्र गतम् । तत्र दिव्यगजस्य पदपङ्क्तिलक्षण-दर्शिना तत्र उद्याने परिभ्रमता मया स्वामिनोऽयं बद्धतुरंगमो लब्धः किमपि चित्रफलकञ्च । तं स्वामिने दर्शयामि ।

(इति परिक्रम्योपसृत्य)

जेदु भट्टा ।

छाया—जयतु भर्ता ॥

(इत्यञ्जलिं बध्नाति)

राजा—मन्दारक ! मह्यमनिवेद्य किमिति त्वया सिद्धारण्यं प्रति पुनर्गतम् ।

मन्दारकः—देव ! मन्निवेदिअं चउद्दंतगअं अदक्खिअ देवेण पडिणिउत्तन्ति देवअण्णा-अस्स वअणं णिसमिअ अअ विण्णत्तिकारिणा मए अवरंद्धन्ति भीरुएण पुणो वि तहिं गअम् ।

---

[1] प्रतीकारेण.

छाया—देव । मन्निवेदितं चतुर्दन्तगजं अदृष्ट्वा देवेन प्रतिनिवृत्तमिति दैवज्ञस्य वचनं निशम्य, आर्यविज्ञप्तिकारिणा मया अपराद्धमिति भीरुणा पुनरपि तत्र गतम् ।

राजा—ततस्ततः ।

मन्दा—तहिं तस्स दिव्वगअस्स पदपन्तिलञ्छणं मए दिट्ठम् ।

छाया—तत्र तस्य दिव्यगजस्य पदपङ्क्तिलक्षणं मया दृष्टम् ।

राजा—मन्दारक ! तदपि मया नोपलब्धम् । ततस्ततः ।

मन्दा—तदो तहिं आरामे भमन्तेण मए अअं देवस्स वळ्ळहतुरङ्गमो ळद्धो । अण्णं अ ।

छाया—ततस्तत्र आरामे भ्रमता मया अयं देवस्य बद्धतुरङ्गमो लब्धः । अन्यच्च ।

राजा—किं तदन्यत् ।

मन्दा—उज्जाणमज्झवट्टिणो असोअपाअवस्स मूळंमि णळिनीदलकप्पिदस्स सअणिज्जस्स उवरि चित्तफळअं दिट्ठवन्तो । अअं देववळ्ळभतुरङ्गो । इदं चित्तफळअम् । एत्थ आळिहिदाणि अक्खराणि । णिरूइवेदु भट्टा ।

छाया—उद्यानमध्यवर्तिनः अशोकपादपस्य मूले नलिनीदलकल्पितस्य शयनीयस्योपरि चित्रफलकं दृष्टवान् । अयं देववल्लभस्तुरङ्गः । इदं चित्रफलकम् । अत्रालिखितान्यक्षराणि निरूपयतु भर्ता ।

राजा—(चित्रफलकं प्रतिगृह्य निरूप्य सहर्षम्) सखे ! कस्यायं प्रतिछन्दः । कानीमान्यक्षराणि । निरूपयतु भवान् ।

विदू—(विलोक्य अपवार्यं) अअं दाव दासीए पुत्तो मन्दारओ पेअसिअ-अदु । पच्चा अहं रहस्सिं भणिस्सम् ।

छाया—अयं तावत् दास्याः पुत्रो मन्दारकः प्रेष्यताम् पश्चादहं रहस्ये, भणिष्यामि ।

राजा—युज्यते । (मन्दारकं प्रति) मन्दारक ! भवानन्यैरशक्यमश्वानयनमकरोत् । तत्पारितोषिकं प्रयच्छामि ।

(इति स्वभुजात् कटकमपनीय प्रयच्छति)

मन्दारकः—महान् प्रसादः ।

(इति सप्रश्रयं प्रतिगृह्णाति)

राजा—मन्दारक ! उच्यतां मन्दुरापालः । बध्यतामयं मनोजव इति ।

मन्दारकः—तथा ।

(इति निष्क्रान्तः)

राजा—सखे कस्यायं प्रतिच्छन्दः । कानीमान्यक्षराणीति निरूपयतु भवान् ।

विदूषकः—(वाचयति)

अवहरिअज्झत्ति हिअअं
वणहरिणमुद्धणअणकण्णआणम् ।
किणु महापुरुसाणं
अवसरणं अण्णदो जुत्तम् ॥ ६ ॥

छाया—

अपहृत्याद्य हृदयं
वनहरिणमुग्धनयनकन्यकानाम् ।
किं नु महापुरुषाणां
अपसरणमन्यतो युक्तम् ॥

राजा—सखे ! महोदर ! केन किमत्रालिखितो मत्प्रतिच्छन्दः । श्लोको वा किं निमित्तमिति[10] विचिन्त्यताम् ।

विदूषकः—अहं एव्वं तक्केमि । तह तुह दंसणेन वम्महपराहीणाए नळिनीदळसअणिज्जं अहिवसन्तीए ताए तुह पडिच्छन्दं आलिहिअ तं तुमं एव्व ओहारिअ सुळोएण उवाळंभो किदेत्ति ।

छाया—अहमेवं तर्कयामि । तथा तव दर्शनेन मन्मथ पराधीनया नलिनीदलशयनीयमधिवसन्त्या तया तव प्रतिच्छन्दं आलिख्य तं त्वामेव अधिकृत्य श्लोकेन उपालंभः कृत इति ।

राजा—इदमपि युज्यते । तथा हि –

आलिख्य चित्रफलके
प्रियतममूर्ति विलोकयन्तीनाम् ।
तद्भावभावितानाम्
भवति हि परमार्थभावना[11] सुदृशाम् ॥ ७ ॥

अपि च—अस्मिन्नवसरे समुचितमाश्वासन[12] मस्माभिरुपलब्धम् । यतः—

कामः[13] करोति पुंसां
वाञ्छामपि दुर्लभेषु विषयेषु ।

---

[10] किं निमित्तं विलिखितमिति

[11] परमार्थभाविनाम्

[12] समुचिताश्वासनं

[13] कामं

भवति हि तत्राश्वासो
यदि दयितायाः स्वहस्तसन्देशः[14] ॥ ८ ॥

विदू—एव्वं[15] एदम् ।

छाया—एवमिदम् ।

राजा—सखे ! महोदर ! अहमपि तावदत्रैव चित्रफलके यथादृष्टां प्रियामालिख्य मदनपरवशमात्मानं विनोदयेयम् । तद्भवान् चित्रशालां गत्वा चित्रोपकरणमानयतु ।

विदू—तह करोमित्ति ।

छाया—तथा करोमि ।

(निष्क्रान्तः)

राजा—किं वा मे बाह्येन चित्रलेखनव्यापारेण ।

तामीषत्परिवृत्तचारुवदनां व्रीडाविनम्रेक्षणां
सर्वाङ्गीणविजृम्भमाणपुलकव्यक्तानुरागोदयाम् ।
मच्चित्ते फलके लिखत्यनुकलं प्रादुर्भवद्रागया
चिन्तातूलिकया ननु प्रियतमां शिल्पीव चेतोभवः ॥ ९ ॥

तथाप्येवंविधैर्व्यापारैर्विडम्ब्यते खलु कामिजनलोकः ।[16] (विचिन्त्य) कथं चिरयति चित्रोपकरणानयनाय गतः[17] प्रियवयस्यो महोदरः ।

(ततः प्रविशति चित्रोपकरणहस्तो विदूषकः)

विदू—अह्मचित्तसाळाए अळद्धचित्तोवअरणो अहं देवीए वसुमईए चित्तसाळं गदुअ तत्थ चउरिआहत्थादो चित्तोवअरणं गण्हिअ आअदोह्मि । तेण अ किंवि काळादिक्कमो संवुत्तो । तदो किं भणिस्सदि पिअवअस्सोत्ति ण जाणामि ।

छाया—अस्मच्चित्रशालायाः अलब्धचित्रोपकरणोऽहं देव्या वसुमत्याः चित्रशालां गत्वा तत्र चतुरिका हस्तात् चित्रोपकरणं गृहीत्वा आगतोऽस्मि । तेन च कोऽपि कालातिक्रमः संवृत्तः । ततः किं भणिष्यति प्रियवयस्य इति न जानामि ।

राजा—(विलोक्य) अयमागतो वयस्यः ।

---

[14] सहस्तसन्देशः

[15] सच्चं

[16] कामिलोकः

[17] आगतः

विदू—(उपसृत्य) सोत्थि होदे। इदं चित्तोवअरणम्।

छाया—स्वस्ति भवते। इदं चित्रोपकरणम्।

राजा—इयतीं वेलां किमिति विलम्बितोऽसि।

विदू—अह्मचित्तसाळाए अळद्धचित्तोवअरणो अहं देवीए वसुमईए चित्तसाळं गदुअ तत्थच्चउरिआहत्थादो चित्तोवअरणं गण्हिअ आअदोह्मि।

छाया—अस्मच्चित्रशालायाः अलब्धचित्रोपकरणः अहं देव्याः वसुमत्याः चित्रशालां गत्वा तत्र चतुरिकाहस्तात् चित्रोपकरणं गृहीत्वा आगतोऽस्मि।

राजा—(सरोषम्)[18] मूर्ख! अति निपुणः खलु देव्याः परिचारिकाजनः। कदाचिदस्मदीयमालेख्यव्यापारमाशङ्कितुमपि प्रगल्भेत।

विदू—एत्तिअं पुण मिप्पिण्डमन्दबुद्धी अहं जाणामि जह कहं वि आळेक्खकम्मणि वत्तिदव्वन्ति मए आणीदम्।

छाया—एतावत् पुनः मृत्पिण्डमन्दबुद्धिः अहं जानामि यथा कथमपि आलेख्यकर्मणि वर्तितव्यमिति मया आनीतम्।

राजा—(आदाय लिखितुमुपक्रममाणो वैक्लव्यं रूपयन्)।

तिरयति बाष्पो नयने
कलयति कम्पः करस्य कातर्यम्।
क्षमते न वर्णलेखा
वैचित्रीमङ्गुलिक्षरणम् ॥ १० ॥

तथापि कथञ्चिद्यथाज्ञानं प्रियतमामालिखामि।

(इति लिखति)

(ततः प्रविशति चतुरिका)

चतुरिका—चित्तोवअरणं गण्हिअ अरयमहोदरओ उज्जाणमण्डवमग्गेण पत्थिदो, ता पेक्खामि। तं पेदसं गदुअ किं एत्थ आलिहिज्ज इति।

(तथाकृत्वा विटपान्तरिता तिष्ठति)

छाया—चित्रोपकरणं गृहीत्वा आर्यमहोदरः उद्यानमण्डपमार्गेण प्रस्थितः। तावत् प्रेक्षे तं प्रदेशं गत्वा किं अत्र आलिखतीति।

राजा—सखे! महोदर! पश्य यथादृष्टां प्रियामालिखामि।

विदू—तह करेदु पिअवअस्सो।

---

[18] सहर्षम्

छाया—तथा करोतु प्रियवयस्यः ।

चतु—देवि वसुमइं अन्तरेण भट्टिणो का अण्णा पिअअमा समीवसण्णिहिदा एताए विळेहणं अणुपेक्खिस्सम् । (इति पश्यन्ती तिष्ठति)

छाया—देवीं वसुमतीं अन्तरेण भर्तुः का अन्या प्रियतमा ? समीपसन्निहिता एतस्याः विलेखनं अनुप्रेक्षिष्ये ।

राजा—

अत्यादरेण सुतनोरङ्गान्यङ्गानि लिख्यमानानि ।
सौन्दर्यातिशयेन स्पर्धामन्योन्यमनुभवन्तीव ॥ ११ ॥

विदू—(सविस्मयम्) किं सा कण्णाआ एव्वं अदिसइदरूवा अहवा तत्तहोदो विण्णाणकोसळं एव्वम् ।

छाया—किं सा कन्यका एवं अतिशयितरूपा अथवा तत्रभवतो विज्ञानकौशलं एवम् ।

राजा—सखे शृणु –

रेखानिवेशसाम्या-
द्विलिखितवानस्मि केवलं दयिताम् ।
कथमिव लिखितुं शक्यं
तरलदृशस्तच्छरीरलावण्यम् ॥ १२ ॥

विदू—जदि एव्वं अच्चराजणोपि ण ताए उवमा ।

छाया—यद्येवं अप्सराजनोऽपि न तस्याः उपमा ।

राजा—

संभवति क इव तस्याः
त्रिजगत्युपमानमेणशाबाक्ष्याः ।
यद्यस्ति मुकुरबिम्बे
सैव प्रतिबिम्बिता चकोराक्षी ॥ २३ ॥

विदू—

जं जं ळिहिज्जमाणं
अप्पणअं तुज्झ पाणिणा अङ्गम् ।
जइ सा विळोअइस्सदि
तं तं रोमंचिअं भवे तस्सा ॥ २४ ॥

छाया—

यत् यत् लिख्यमानं
अप्रतिमं तव पाणिना अङ्गम् ।

यदि सा विलोकयिष्यति
तत् तत् रोमाञ्चितं भवेत् तस्याः ॥

चतु—अह्यो अभिरूवं किं वि कण्णआं दक्खिअ तं एव्व आळिहिअ सिळाहइ उक्कण्ठिओ भट्टा । ता इमं वुत्तंतं सामिणीए वसुमईऐ णिवेदेमि ।

छाया—अहो! अभिरूपां कामपि कन्यकां दृष्ट्वा तामेव आलिख्य श्लाघते उत्कण्ठितो भर्ता । तत् इमं वृत्तान्तं स्वामिन्यै वसुमत्यै निवेदयामि ।

(इति निष्कान्ता)

राजा—सखे लिखितैव यथाविज्ञानं मया प्रियतमा ।

(इति पश्यन्नास्ते)

(ततः प्रविशति देवी वसुमती चतुरिका च)

वसुमती—हञ्जे चउरिए तुमं चउरिआ एव्व जं अरअउत्तस्स चित्तळेहणवावार-दंसणेण कण्णआरअणदंसण वुत्तंतं जाणिअ आअदासि ।

छाया—हञ्जे! चतुरिके! त्वम् चतुरिकैव । यत् आर्यपुत्रस्य चित्रलेखनव्यापार-दर्शनेन कन्यकादर्शनवृत्तान्तं ज्ञात्वा आगतासि ।

चतु—सव्वं भट्टिणीए पसादेण ।

छाया—सर्वं भट्टिन्याः प्रसादेन ।

वसु—हञ्जे चउरिए जहिं भट्ट वट्टइ तं पदेसं दंसेहि ।

छाया—हञ्जे! चतुरिके! कुत्र भर्ता वर्तते । तं प्रदेशं दर्शय ।

चतु—इदो इदो भट्टिणी ।

छाया—इत इतो भट्टिनी ।

वसु—(ससंरम्भं परिक्रामति)

विदू—(विलोक्य सभयम्) अविहा अविहा देवी वसुमई इदो आअच्छइ ।

छाया—अहो अहो देवी वसुमती इत आगच्छति ।

राजा—हन्त! साधुतरे संग्रामे चापस्य ज्याभङ्गः यदस्मिन्नवसरे देव्या इहागमनम् ।

विदू—णं भणामि देवी वसुमई आअच्छदित्ति ।

छाया—ननु भणामि देवी वसुमती आगच्छतीति ।

राजा—(सरोषम्) धिङ् मूर्ख । यतस्त्वया देवीगृहाच्चित्रोपकरणमानीतं तन्मूलोऽय-मनर्थः ।

विदू—(सस्मितम्) भणिदं खु मएण त्तिअं उण अहं ण जाणामित्ति ।

छाया—भणितं खलु मया.........पुनरहं न जानामीति ।

राजा—(सवितर्कम्) सखे यथा पुनरियं देवी वसुमती चित्रफलकं न पश्येत् तथा भवानुत्तरीयांशुकेनाच्छाद्य वर्तताम् ।

विदू—(तथा करोति)

वसुमती—(उपसृत्य) जेदु अउअउत्तो ।

छाया—जयतु आर्यपुत्रः ।

राजा—(देवीमासनार्धे उपवेशयति)

वशुमती—(उपविशति)

राजा—किमागमनकारणं देव्याः ।

वसुमती—(विचिन्त्य आत्मगतम्) अअउत्तस्स जह सुसंका ण होइ तह एव्व भणिस्सम् ।

छाया—आर्यपुत्रस्य यथा सुशङ्का न भवति तथैव भणिष्यामि ।

(प्रकाशम्)

अज्ज खु पुण्णिमाचन्दो मंए पूअणिज्जो तहिं भट्टिणा सण्णिहिदेण होदव्वम् । अण्णं अ । तहिं सोत्थिवाअणेण अउअमहोदरओ अच्चणिज्जो । ता दोण्णवि णिमंतणणिमित्तं आअदोह्मि ।

छाया—अद्य खलु पूर्णिमाचन्द्रो मया पूजनीयः । तत्र भर्त्रा सन्निहितेन भवितव्यम् । अन्यच्च । तत्र स्वस्तिवायनेन आर्यमहोदरः अर्चनीयः । तद् द्वयोरपि निमन्त्रणनिमित्तं आगतास्मि ।

राजा—युज्यते ।

विदू—(सहर्षमुत्थाम सहस्तताळं नृत्यन् चापल्यात्[19] चित्रफलकं पातयति)

राजा—(आत्मगतम्) आः कष्टम् औदरिकोऽयं भ्रम (वशात्) प्रमादमाचरितवान् । इतः परं का गतिः ।

वसु—मौरिकोणं तहिं सोत्थिवा......... ? तत्र स्वस्ति वायन.........

राजा—ब्रह्मबन्धुरतिप्रमादमाचरितवान् । इतः परं का प्रतिपत्तिः ।

वसु—(चित्रफलकं विलोक्य) हञ्जे चउरिए किं एदम् । अउअमहोदरयहादो पडिदम् ।

---

[19] चापलात्.

छाया—हञ्जे चतुरिके किमिदं आर्यमहोदरहस्तात् पतितम् ।

चतु—सामिणिएदं किंवि चित्तफळअम् ।

छाया—स्वामिनि ! इदं किमपि चित्रफलकम् ।

वसु—ता उवणेहि पेक्खामो ।

छाया—तदुपनय प्रेक्षामहे ।

चतु—(उपनीय समर्पयति)

वसु—(विलोक्य अपवार्य) हञ्जे चउरिए सच्चं एव्व तुए भणिदम् । एत्थ कावि कण्णआ आळिहिदा दीसइ ।

छाया—हञ्जे चतुरिके सत्यं एव त्वया भणितम् । अत्र कापि कन्यका आलिखिता दृश्यते ।

चतु—मए कहं सामिणीए पुरदो सच्चं भणीअदि ।

छाया—मया कथं स्वामिन्याः पुरतः असत्यं भण्यते ।

वसु—(राजानं प्रति) अआउत्त एत्थ चित्तफळए का एसा कण्णआ आळिहिदा दीसइ । को एसो पुरुसो ।

छाया—आर्यपुत्र अत्र चित्रफलके का एषा कन्यका आलिखिता दृश्यते । क एष पुरुषः ।

राजा—(अपवार्य) सखे किमस्मिन्नवसरे भणितव्यम् ।

विदू—(अपवार्य) मा भआहि । अहं से उत्तरं देमि ।

छाया—मा भैषीः । अहं तस्याः उत्तरं ददामि ।

(वसुमतीं प्रति) देवि सुणीअदु पिअवअस्सस्स महअदोण्णवि अळेक्खविण्णाण-विसए पइण्णा कआआसि दुवेहिं अह्मेहिं णिव्वत्तिअं अ आळेक्खकम्म कस्स उण आळेक्खविण्णाणविसए कोसळन्ति जाणिदुं अम्हे उण एदस्सिं विसए विवदमाणा वट्टामहे । इमस्सिं अवसरे विवादणिण्णअ विअड्ढा तुमं आअदासि । एव्वं कअपअण्णेहिं अह्मेहिं रुवपन्ताणं पुढमदंसण भूदारई कामदेवा एत्थ आळिहिदा । पिअवअस्सेण अअं कामदेवो आळिहिदो । इअं मए रई आळिहिदा । ता पेक्खदोण्ण विण्णाणविसए कस्स पंडिच्चं आहिअ अरन्ति तुमं एव्व विण्णहि ।

छाया—देवि ! शृणोतु । प्रियवयस्येन महत्येवालेख्यविन्यासविषये प्रतिज्ञा कृता आसीत् । द्वाभ्यामावाभ्यां निर्वर्तितश्चालेख्यकर्म । कस्य पुनरालेख्य-विन्यासविषये कौशलमिति ज्ञातुम् । आवां पुनरेतस्मिन्विषये विवदमानौ

वर्तावहे । अस्मिन्नवसरे विवादनिर्णयविदग्धा त्वमागतासि । एवं कल्पयमानाभ्यामावाभ्यां रूपवतां प्रथमदर्शनभूतौ प्रियवयस्येनायं कामदेव आलिखितः । इयं मया रतिरालिखिता । तत् प्रेक्षस्व द्वयोर्विन्यासविषये (द्वन्द्वविन्यासविषये) कस्य पांण्डित्यमधिकतरमिति त्वमेव विजानासि ।

राजा—

(जं जं इत्यादिश्लोकमन्वाच्य)

(जं जं ळिहिज्जमाणं
अप्पणअं तुज्झपाणिणा अंगम् ।
जइ सा विळोअइस्सदि
तंतं रोमंचिअं भवेतस्स ॥)

छाया—

यद्यत् लिख्यमानं
अप्रतिमं नव पाणिना अङ्गम् ।
यदि सा विलोकयिष्यति
तत् तत् रोमाञ्चितं भवेत्तस्याः ॥

सत्यमुक्तं वयस्येन ।

वसुमती—होदु । तम्हेहिं दुवेहिं रई कामदेवा इव एत्थ आळिहिदा । पिअअणं उद्दिसिअ अअं सुळोको ण अळिहिदो ।

छाया—भवतु । युवाभ्यां द्वाभ्यां रतिकामदेवावेवात्रालिखितौ । प्रियतमामुद्दिश्यायं श्लोकः नालिखितः ।

विदूषकः—(विचिन्त्य) कामदेवं उद्दिसिअ रई आळिहिदो सुळोओ णूणं भविस्सदि ।

छाया—कामदेवमुद्दिश्य रत्या आलिखितः श्लोकः नूनं भविष्यति ।

वसुमती—(सरोषम्) णहि णहि । रइं उद्दिसिअ अअअउत्तेण इअं कण्णआ आळिहिदत्ति भणिदण्णम् ।

छाया—नहि नहि । रतिमुद्दिश्य आर्यपुत्रेणेयं कन्यका आलिखितेति भणितव्यम् ।

राजा—(सानुस्मरणम्)

क्व पुनश्चित्रविवादः
क्व पुनस्तव देवि कोपसंरम्भः ।
संप्रति दयिते दैवा-
दन्यदुपक्रान्तमन्यदापतितम् ॥ २५ ॥

वसुमती—जाणामि अउअउत्तस्स अवसरोइदालाववेअड्ढअम् जस्स अअं अवहिरिअ विहीपदप्पञ्चुप्पण्मई अह्म महोदरओ अमच्चो ।

छाया—आनाम्यार्यपुत्रस्य अवसरोचितालापवैदग्ध्यं यस्यायमवधीरितविधिप्रत्युत्पन्नमतिः अस्मन्महोदरः अमात्यः ।

विदूषकः—देवि मा एव्वं भण । आळावकुसळं भट्टारं कद्दिसिअ णिट्ठुरालावळेक्खं करेहि ।

छाया—देवि मैवं भण । आलापकुशलं भर्तारं (उद्दिश्य) निष्ठुरालाप (लक्षणं) करोषि ।

राजा—

अमृतकरबिम्बमेत-
न्मुञ्चति किमिति प्रसादमात्मीयम् ।
कोणेन शोणिमानं
कुवलययुगलञ्च किमिति संधत्ते ॥ २६ ॥

वसुमती—हञ्जे चउरिए! इमिणा चित्तवुत्ततेण महदी सीरवेअणा संवुत्ता । ता इमं गह्ला चित्तफळअं अन्तेउरं गमिस्सामो ।

छाया—हञ्जे चतुरिके! अनेन चित्रफलकवृत्तान्तेन महती शिरोवेदना संवृत्ता । तदिमं गृहाण चित्रफलकम् । अन्तःपुरं गमिष्यामः ।

चतुरिका—तहा ।

छाया—तथा ।

(चित्रफलकहस्तया चतुरिकया सह कुपिता देवी निष्क्रान्ता)

राजा—(सविषादमात्मगतम्)

देव्यां दाक्षिण्यमेतन्निरतिशयमिदं प्रेम तस्यां प्रियायां
इत्थं भावद्वयेन प्रथयति हृदयं हन्त डोलानुकारम् ।
किञ्च त्रैलोक्यवीरो विरहिजनमनोवेधलीलाविदग्धै-
राकर्णकृष्टमुक्तैर्व्यथयति विशिखैरङ्गमङ्गं मनोभूः ॥ २७ ॥

(प्रकाशम्)

अन्तःपुरं प्रविश्य[20] कुपितां देवीं प्रसादयामः ।

विदूषकः—तह करीअदु ।

छाया--तथा क्रियताम् ।

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे)

॥ द्वितीयोऽङ्कः ॥

---

[20] सविमर्शम्.

अथ तृतीयोऽङ्कः

(ततः प्रविशति निपुणिका)

निपुणिका—आणत्तह्मि देवीए वसुमईए जह निपुणिए कामदेवस्स पूआ णिवत्तणिज्जा। ता इदाइं मोरभवासिअ दिसा मुहाइं कुसुमाइं उज्जाणदो आणेहित्ति। ता देवीए जह आणत्तं तह करोमि। (इति परिक्रामति)

छाया—आज्ञप्तास्मि देव्या वसुमत्या यथा निपुणिके कामदेवस्य पूजा निवर्तनीया। तदिदानीं मोरभ्यवासितदिशामुखानि कुसुमानि उद्यानतः आनयेति। तद् देव्या यथा आज्ञप्तं तथा करोमि।

(प्रविश्य चतुरिका)

चतुरिका—आणत्तं ह्मि देवीए वसुमईए जह चउरिए कामदेवस्स पूआ णिव्वत्तणिज्जा। तहिं भट्टिणो अणुमदीए होदव्वं। ता जस्सिं पदेसे भट्टा वट्टइ तं पदेसं तुम विअरिअ आअच्छेत्ति। पमदवणमण्डपे उण भट्टा वट्टदित्ति विणअंधरेण अभिहिदं। ता इमं वुत्तंतं देवीए णिवेदेमि। (इति परिक्रामति) (निपुणिकां विलोक्य) इअं पअमही णिउणिआ समाअच्छइ। ता उवसप्पामि-णम्।

(इत्युपसर्पति)

छाया—आज्ञप्तास्मि देव्या वसुमत्या यथा चतुरिके कामदेवस्य पूजा निर्वर्तनीया। तस्मिन् भर्तुः अनुमत्या भवितव्यम्। तद् यस्मिन् प्रदेशे भर्ता वर्तते तं प्रदेशं त्वं विचार्य आगच्छेति। प्रमदवनमण्टपे पुनः भर्ता वर्तत इति विनयन्धरेणा-भिहितम्। तदिमं वृत्तान्तं देव्यै निवेदयामि। (इति परिक्रामति) (निपुणिकां विलोक्य) इयं प्रियसखी निपुणिका समागच्छति। तदुपसर्पाम्ये-नाम्।

(इत्युपसर्पति)

निपुणिका—(चतुरिकां दृष्ट्वा) इअं चउरिआ। एणं अळविअ गमिस्सामि। (इत्युपसृत्य) भद्दं खु पअसखीए।

छाया—इयं चतुरिका। एनामालप्य गमिष्यामि। (इत्युपसृत्य) भद्रं खलु प्रियसख्याः।

चतुरिका—पअसहीएव्व पक्खवादेण ।

छाया—प्रियसख्या एव पक्षपातेन ।

निपुणिका—पिअसही एक्कं पुच्छामि तुमं । तं तुए फणिदव्वम् ।

छाया—प्रियसखि एकं त्वां पृच्छामि । तत् त्वया भणितव्यम् ।

चतुरिका—पुच्छ दाव । जं मण्णिज्जइ जं भणीअदि ।

छाया—पृच्छ तावत् । यत् भणितव्यं तत् भण्यते ।

निपुणिका—

पण्डुक्खामं गत्तं दीहरणीसासणिस्सहं वअणम् ।
आण्णारिसीअ सोब्भा परिदीसइ भट्टिणो वट्टा ॥ किं वा ?

छाया—

पाण्डुक्षामं गतं दीर्घनिःश्वासनिःस्सहं वदनम् ।
आन्यादृशीव शोभा परिदृश्यते भर्तुः वार्ता ॥ किं वा ?

चतुरिका—सही किं दे णिह्लवीअदि । किं वि कण्णआरअणं दक्खिअ तस्सि उक्कण्ठिओ भट्टा वट्टइ । कस्स वि तुए ण भणिदव्वम् ।

छाया—सखि किं ते निह्नूयते । किमपि कन्यकारत्नं दृष्ट्वा तस्मिन् उत्कण्ठितो भर्ता वर्तते । कस्यापि त्वया न भणितव्यम् ।

निपुणिका—सही णाहं तारिसी ।
पुव्वं हि चित्तफळअ वुत्तंतेण परिकुविदा देवी किं भट्टिणा पसादिआ ।

छाया—सखि नाहं तादृशी । पूर्वं हि चित्रफलकवृत्तान्तपरिकुपिता देवी किं भर्त्रा प्रसादिता ।

चतुरिका—हिओ एव्व अन्तेउरं पविट्टेण भट्टिणा पणअपेसेळेहिं वअणेहिं पसादिआ भट्टिणी ।

छाया—ह्य एव अन्तःपुरं प्रविष्टेन भर्त्रा प्रणयपेशलैः वचनैः प्रसादिता भट्टिनी ।

निपुणिका—सही चउरिए कामदेवपूआ किं णिमित्तम् ।

छाया—सखि चतुरिके कामदेवपूजा किं निमित्तम् ?

चतुरिका—णिगूहणिज्जं विवत्थू तुह मए एव्व भणिज्जइ । अण्णासंगेण भट्टा देवीए उवरि ईसि विमनाअमाणो विअ वट्टइ । तं अहिमुहं कादुम् ।

छाया—निगूहनीयमपि वस्तु तव मया भण्यते । अन्यासङ्गेन भर्ता देव्या उपरि ईषद् विमनायमान इव वर्तते । तं अभिमुखीकर्तुम् ।

निपुणिका—जुज्जइ । जुज्जइ । तमं उण कहिं गच्छसि ।

छाया—युज्यते । युज्यते । त्वं पुनः कुत्र गच्छसि ।

चतुरिका—भट्टिणो पमदवणमण्डवावट्ठाणं देवीए णिवेदेदु गच्छामि ।

छाया—भर्तुः प्रमदवनमण्टपावस्थानं देव्यै निवेदयितु गच्छामि ।

निपुणिका—अहं देवीए कामदेवपूआ जोग्गाइं कुसुमाइं अवचेदुं उज्जाणभूमिं गमिस्सामि ।

(इति निष्क्रान्ते)

छाया—अहं देव्याः कामदेवपूजायोग्यानि कुसुमानि अवचेतु उद्यानभूमिं गमिष्यामि ।

(इति निष्क्रान्ते)

॥ प्रवेशकः ॥

(ततः प्रविशत्युत्कण्ठितो राजा विदूषकश्च)

राजा—सखे महोदर ! कथमिव दुर्लभां प्रियां पुनरवलोकयामि ।

चित्रे तामवलोकयामि लिखितामित्येव पक्षो भवेत्
देवी तत्फलकापनीतिचतुरा तत्रान्तरायोऽभवत् ।
स्वप्ने चेदवलोकनं मृगदृशो नास्त्येव पक्षोऽपि मे
तच्चिन्ताहृतचेतसो नयनयोर्निद्रा न नेदीयसी ॥ १ ॥

विदूषकः—राजा खु तुमं आणाबळेण णिद्दं णेत्तपहवट्टिणिं करेहि ।

छाया—राजा खलु त्वम् । आज्ञाबलेन निद्रां नेत्रपथवर्तिनीं कुरु ।

राजा—इदमपि नोपपद्यते यतः

दयिताहृतमनसं मामेकाकिनमभ्युपागता चिन्ता ।
चिन्ता गत इति नूनं निद्रा मम नैति नेत्रयोर्विषयम् ॥ २ ॥

विदूषकः—जदि एव्वं ताए चिन्ताए उवणीदसंकप्पमअं पिअं अणुहोंत्तो चिक्ख ।

छाया—यद्येवं तया चिन्तया उपनीतां संकल्पमयीं प्रियां अनुभवन् तिष्ठ ।

राजा—इदमनुपपन्नम् । तथा हि ।

अर्धासनोपवेशनमालिङ्गनमधरपीडनं सुतनोः ।
संकल्पसंभवायाः कथमिव[1] साक्षान्मया सखे लभ्यम् ॥ ३ ॥

विदूषकः—जो जो उवाओ मए उवक्खित्ते सो सो खण्डिअदि तुए; ता तुमं एव्वं चिन्तेहि ।

छाया—यो य उपायो मया उपक्षिप्तः स स खण्डयते त्वया । तत् त्वमेव चिन्तय ।

---

[1] कथमपि

राजा—सखे मया क उपायश्चिन्तनीयः। सर्वथा दुर्लभं प्रियायाः पुनर्दर्शनम्।

यतः –

नीत्वा लोचनगोचरं मम सखे पूर्वं प्रियां दुर्लभां
पश्चादेव दवीयसीं विरचयन्निच्छाविहारी विधिः।
उत्कण्ठां जनयन् मनोभवशरैरङ्गानि विध्यन्मुहुः
क्रीडासाधनतां गतेन हि मया स्वैरं परिक्रीडते ॥ ४ ॥

ततश्च –

मुञ्चन् पञ्चशरः शरानविरळान् आजन्मनस्सञ्चितान्
मध्ये च[2] प्रकटीकरोति रुषितो बाह्वोर्महत् पौरुषम्।
[3]किञ्चामी मलयानिलेन्दुकिरणप्राया मनोहारिणः
हा हा जीवितसंशयप्रणयिनः प्रायो भवन्त्येव मे ॥ ५ ॥

विदूषकः—मा एव्वं कादरो होहि। सव्वहा सिद्धपुरुसो तुह मणोरहसिद्धीणं कारणं भविस्सदि।

छाया—मैवं कातरो भव। सर्वथा सिद्धपुरुषस्तव मनोरथसिद्धीनां कारणं भविष्यति।

राजा—अपि नाम भवेदेवम्।

(प्रविश्य कञ्चुकी)

दौवारिकः—देव द्वारि सिद्धपुरुषः कश्चिदागत्य देवं द्रष्टुमिच्छति।

राजा—तर्हि तमविलम्बितमेव प्रवेशय।

(ततः प्रविशति योगन्धरः)

योगन्धरः—आदिष्टोऽस्मि सिद्धपुरनिवासिना स्वामिना विरूपाक्षसिद्धेन यथा वत्स योगन्धर श्रीपर्वतं गत्वा सकलचमत्कारकारिणीं सिद्धगुळिकामानीयागच्छेति। तदा मन्त्रिदेशसमये कनकलेखासखीभ्यां कोकिलकण्ठीशुकालापिनीभ्यां या य विरहवेदना निवेदिता तस्यास्तामिमां तन्निदानभूतायास्मै विजयवर्मणे निवेदयामि।

(इत्युपसर्पति)

राजा—(विलोक्य) अयमसौ सिद्धपुरुषः। (सप्रश्रयम्) अञ्जलिर्भगवतः।

योगन्धरः—अभिमतसिद्धिरस्तु।

---

2 मध्येव B

3 ते B

राजा—किं नामधेयो भगवान्[4]। किं वा समागमनकारणम् स्वायत्तसिद्धेस्तत्र-भवतः ?

योगन्धरः—स्वामिनो विरूपाक्षसिद्धस्य शिष्यं योगन्धराभिधानमवधारय माम् स्वामिनो निदेशादहं श्रीपर्वतं गत्वा सिद्धगुळिकामानेतुं गमिष्यामि। मा किल कल्याणलक्षणकन्यका त्वया दृष्टा त्वद्दर्शनेनानन्दिता[5] सा त्वत्कृते महतीं वेदनामनुभवति। मन्निदेशसमये तत्प्रियसखीभ्यां कोकिलकण्ठीशुकालापि-नीभ्यां या या विरहवेदना स्वामिने निवेदिता तस्यास्तां भवते निवेदयामि[6]।

राजा—अवहितोऽस्मि।

योगन्धरः—

पुरसूदनस्य कृपया
पुनरवतीर्णमिव पुष्पधन्वानम्।
त्वामवलोक्य वराङ्गी
मदनशराणां महच्छरव्यमभूत्॥ ६॥

राजा—ततस्ततः।

योगन्धरः—

[7]सा धारयत्यनुदिनं तनिमानमङ्गं-[8]
स्तारापतेरसितपक्षगतेव मूर्तिः।
भूयो बिभर्ति नलिनीव हिमानियोगा-
दन्यादृशीं वपुषि रीतिमरालकेशं॥ ७॥

राजा—ततस्ततः।

योगन्धरः—

तापापनोदसमये[9] च [10]तयावगाढं
क्वाथाज्जलं भवति फेनिलितं[11] नलिन्याः।

---

[4] भवान् B

[5] त्वद्दर्शनोन्मादिनी B

[6] तत्प्रियाभ्यां सखीभ्यां B

[7] संधारयति B

[8] आर्गैः B

[9] तापापनोदविधये A

[10] तथा B

[11] फेनिलतां A

वक्त्रेन्दुदर्शनवशादिव तद्गतानि
म्लानच्छवीनि कमलानि भवन्ति तस्याः ॥ ८ ॥

राजा—ततस्ततः ।

योगन्धरः—

अन्तर्विजृम्भितमनोभववेदनायाः
श्वासोष्मणा मृगदृशः कृतवर्णभेदा ।
हारावलिर्भवति तत्क्षणमेव तस्याः
[12]बालेन्द्रनीलमणिथिग्रंभितेव माला ॥ ९ ॥

राजा—महतीं वेदनामनुभवति मत्कृते मञ्जुभाषिणी । ततस्तत ।

योगन्धरः—

सन्धुक्षित इव तस्याः
नलिनीदलतालवृन्तपवनेन ।
अन्तर्मदनकृशानुः
वारं वारं विवृद्धिमाश्रयते ॥ १० ॥

राजा—अवशिष्टं च कथ्यताम् ।

योगन्धरः—

अरुणां प्रवालशय्या-
मङ्गारमयीमवैति[13] तन्वङ्गी ।
हिमवालुकां विकीर्णां
सा मनुते तप्तवालुकामेव ॥ ११ ॥

राजा—सखे महोदर ! महत्कष्टमनुभवति मामन्तरेण हरिणलोचना । ततस्ततः ।

योगन्धरः—

नलिनीदलतालवृन्तमेतत्
तपनस्यात्मनि सञ्चितं प्रतापम् ।
मयि मुञ्चति मारुतापदेशा-
दिति सा ताम्यति वीजने सखीनाम् ॥ १२ ॥

विदूषकः—अह्यो अदिभूमिगदो से मअणज्जरो ।

छाया—अहो । अतिभूमिगतस्तस्याः मदनज्वरः ।

---

12 बालेन्दु A

13 अवैमि B

राजा—किमुच्यते। अतिभूमिगत इति। ततस्ततः।

योगन्धरः—

अभिनवघनसारक्षोदनिर्हारिणीनां
हिमजलकणिकानां जालकैस्सिच्यमानम्।
भवति भसितशेषं गात्रसंयोगमात्रात्
किसलयपरिक्ळुप्तं तल्पमल्पोदरायाः॥ १३॥

राजा—अहो शीतोपचारा अपि मदनाग्नेरिन्धनभावमासादयन्ति।

योगन्धरः—अहमपि

[14]सोढस्त्र्यम्बकलोचनानलशिखातापात् प्रसूनायुधात्
अग्निस्तम्भकरी त्वया क्षितिपते विद्या किमासादिता।
यस्मात्त्वं विरहानलेन महता संतप्यमाने भृशं
तस्याश्चेतसि तादृशेऽपि तनुषे नित्यासिकासाहसम्॥ १४॥

राजा—एवं प्रबलमदनज्वरा कथमिव प्राणान् धारयति।

योगन्धरः—श्रूयताम्—

त्वन्नामधेयकलितैः
त्वद्रूपविशेषवर्णनाभेदैः।
[15]यद्गुणगणनाभ्यासैः
कथमपि धारयति जीवितं बाला॥१५॥

राजा—सखे! महोदर!

अविरचितपक्षपातः
प्रहरत्यनुवेलमात्तसंरम्भः।
मामिव तामपि बालां
मदनः संमोहनेम बाणेन॥ १६॥

योगन्धरः—राजन् मा विषीद। अचिरादेवास्मत्स्वामी विरूपाक्षसिद्धः समागत्य भवन्तमपगतचित्तसंतापं करिष्यति।

राजा—महाननुग्रहः।

योगन्धरः—एतावन्तमुदन्तं भवते निवेद्य गच्छामीत्यागतोऽस्मि।

राजा—श्रुतम् श्रोतव्यम्।

---

[14] सोढस्त्र्य ?

[15] त्वद्.

योगन्धरः—अहमपि गुरुनियोगमनुतिष्ठामि ।

(इति निष्क्रान्तः)

राजा—सखे ! महोदर ! एवं परितप्यमानयोरावयोः क उपायो जीवितावलम्बस्य ।

विदूषकः—पुणोवि अंणोण्णदंसणमंदरेण एत्थि मे अण्णो उवाओ जीविदावळम्बस्स ।

छाया—पुनरपि अन्योन्यदर्शनमंतरेण अस्ति मे अन्यः उपायः जीवितावलम्बस्य ?

राज—तदप्यन्योन्यदर्शनं केन भविष्यतीति न जाने ।

विदूषकः—अहं पुण जाणे । जदि सो महापुरुसो विरूपक्खसिद्धो तुह समीवं आअमिस्सदि । तदो तुह मणोरहसिद्धी भविस्सदि ।

छाया—अहं पुनः जाने । यदि स महापुरुषो विरूपाक्षसिद्धस्तव समीपं आगमिष्यति ततः तव मनोरथसिद्धिः भविष्यति ।

राजा—(दक्षिणतस्पन्दमभिनीय[16])

क्व वयं दूरदेशस्थाः क्व विद्याधरकन्यका ।
मन्दभाग्यस्य मे बाहो किं मुधा स्पन्दसे मुहुः ।। १७ ।।

विदूषकः—(ऊर्ध्वमवलोक्य साश्चर्यम्) विज्जुप्पभाओ विअ कोवि पहा पुञ्जो गगणादोओदरइ ।

छाया—विद्युत्प्रभाव[17] इव कोऽपि प्रभापुञ्जो गगनादवतरति ।

राजा—(विलोक्य सविस्मयम्)

पाणौ वेत्रं पवित्रं भसितविरचितं पुण्ड्रकं फालदेशे
रौद्राक्षं दाम कण्ठे स्फटिकमणिमयं कुण्डलं गण्डसीम्नि ।
वैयाघ्रं चर्मपट्टं कटिभुवि महिते पादुके पादयुग्मे
कन्धां कल्पद्रुमोत्थामपि वपुषि वहन्नेष सिद्धोऽभ्युपैति ।।
(पुनर्निरूप्य) नूनं मदनुग्रहाय द्वितीय इव
विरूपाक्षो विरूपाक्षसिद्धः अयं गगनतलादवतरति ।।
सखे अर्घ्यमानीयताम् । (उत्थाय)
भवत्पादपांसुपरमाणुः[18] विजयवर्मा प्रणमति ।।

विरूपाक्षः—(अवतीर्य) अचिरादेवाभिमतार्थसिद्धिमनुभूया ।[19]

---

[16] दक्षिणाक्षि-स्पन्दमभिनीय दक्षिणदो A.

[17] विभाओ A.

[18] परमाणु B.

[19] अभिमतसिद्धि A.

राजा—भगवन् ! कृतार्थोऽस्मि । तत्परिगृह्यतामर्घ्यम् ।

विरूपाक्षः—(अर्घ्यप्रतिग्रहमभिनयति)

विदूषकः—(आसनमुपनयति)

विरूपाक्षः—(उपविशति)

राजा—

नित्यानित्यविवेक-
व्यपगतभोगाभिलाषबन्धानाम् ।[20]
स्वायत्तकामनानां
कृपणजने[21] किमिति जायते करुणा ॥ १८ ॥

विरूपाक्षः—(सस्मितम्) मैवं भाषिष्ठाः । सर्वाश्रमोपकारिणां गृहमेधिनां गृहेषु भिक्षुजनेन जीवितव्यम् । तत्रापि ब्रह्मस्तम्बकुटुम्बिनं भवन्तं विलोकयितुमभिलषति कस्य वा न चेतः ।

राजा—यद्येवमनुगृहीतोऽस्मि ।

विरूपाक्षः—(राजानं विलोक्य) किं भवान् परिवर्तिताकृतिरिव विभाव्यते ।[22]

राजा—अचार्मणचक्षुषाऽपरोक्षितब्रह्मज्योतिषामधिगतभूतभवद्भविष्यवतां महतां किमस्त्यविज्ञातम् । ततो मामजानन्निव तत्रभवान् किमिति विप्रलभते ।[23]

विरूपाक्षः—जानामि वीरवर्मदुहितरि कनकलेखायामासक्तचित्तं प्रसवशरपीडितं भवन्तम् । सा च राजकन्यका त्वद्दर्शनात्प्रभृति यादृशो भवान् तादृशी वर्तते ।

राजा—एवमुत्कण्ठमानयोरावयोः येन जीवितालंबो भविष्यति तमुपायं चिन्तयितुमर्हति तत्रभवान् ।

विरूपाक्षः—पुनरन्योन्यदर्शनमन्तरेण नास्त्यपर उपायो जीवितावलम्बस्य ।

विदूषकः—कहिदं खु मए जह महापुरुसेण भणिदम् ।

छाया—कथितं खलु मया यथा महापुरुषेण भणितम् ।

राजा—तत्रापि स्वाधीनसकलसिद्धिस्तत्रभवानेव प्रगल्भते ।

विरूपाक्षः—राजन् ! मा विषीद । आकर्षणविद्यया तां राजकन्यकामानीय भवते समर्पयामि ।

राजा—महाननुग्रहः ।

---

[20] अभिलाषणान्धानाम् A.

[21] श्रवणजने A.

[22] भाव्यते A.

[23] अचार्मणज्ञनचक्षुषा B.

विरूपाक्षः—आकर्षणमन्त्रानुसन्धानमभिनयति ।

(ततः प्रविशति आकाशमार्गेण कनकलेखा)

कनकलेखा—वम्मह तावावणोदणत्थं कदळीघरं पविट्ठा अहं केणवि आणिज्जमाणेव्व कुदोवि गअणमग्गेण गच्छामि । (किञ्चिदध्वानं गत्वा, अधोऽवलोक्य) इदं किं विओहसिअ सिद्धिउरं णअरम् । एदं किंवि राअभवणम् । एदं किंवि णंदणरमणिज्जं उज्जाणम् एत्थ अपुरुसेहिं दुवेहिं उवट्ठिओ कोवि राआ चिट्ठइ । ता अवदरामि ।

(इत्यवतरति)

छाया—मन्मथतापापनोदार्थं कदलीगृहं प्रविष्टा अहं केनापि आनीयमानेव कुतोपि गगनमार्गेण गच्छामि । (किञ्चिदध्वानं गत्वा, अधोऽवलोक्य) इदं किमपि अपहसितसिद्धपुरं नगरम् । एतत् किमपि राजभवनम् । एतत् किमपि नन्दनरमणीयं उद्यानम् । अत्र च पुरुषाभ्यां द्वाभ्यां उपस्थितः कोऽपि राजा तिष्ठति । तदवतरामि ।

(इत्यवतरति)

राजा—(ऊर्ध्वमवलोक्य, सहर्षम्)

अवनितलमवतरन्ती
विद्युल्लेखेव जलधराद्गलिता ।
आयाति कनकलेखा
महतां हा हन्त मन्त्रसिद्धिरियम् ॥ १९ ॥

विरूपाक्षः—राजन् ! प्रत्यासीदति ते प्रियतमा । अनया सह ससल्लापः[24] स्थीयताम् । अङ्गनान्तरसमागमनप्रसङ्गे पुनरियं क्वापि भवता निगूहनीया । अहं तावन्नन्दनवनं गत्वा पुनरप्यागमिष्यामि । (इति तिरस्करिणीमभिनीय निष्क्रान्तः)

विदूषकः—अहं वि जह ण कोवि इमं पदेसं आअच्छेत्तह दुवाररक्खी होह्मि । (किञ्चिदन्तरं गत्वा द्वारदेशान्तरित विग्रहः तिष्ठति)

छाया—अहमपि यथा न कोऽपि इमं प्रदेशं आगच्छेत् तथा द्वाररक्षी भवामि ।

कनकलेखा—(अधोऽवलोक्य सप्रत्यभिज्ञम्) अअं खु उज्जाणदिट्ठो महउक्कठादाणणिउणो महापुरुसो जस्स खु परिच्छंददंसणं[25] चित्तफळए आसि ; इत्थ उण तईअं दंसणं दिट्ठिआ जाअम् ।

(इत्यवतरति)

---

[24] संलप्य B.

[25] बीजदंसणं A.

छाया—अयं खलु उद्यानदृष्टो मम उत्कण्ठादाननिपुणो महापुरुषो यस्य खलु प्रतिछंददर्शनं चित्रफलके आसीत्। अत्र पुनः तदीयं दर्शनं दिष्ट्या जातम्।

राजा—सत्यम्। ममागतैव मे प्रिया।[26]

कनकलेखा—(अवतीर्य सस्पृहम् सलज्जं चावनतमुखी तिष्ठति)

राजा—एह्येहि प्राणवल्लभे।

अतनुविरहतप्तं दर्शितं[27] पाण्डुभावै-
रमृतलहरिशीतैरङ्गमङ्गैर्निपीड्य।
मम सुतनु मनोज्ञामद्य[28] दत्वाङ्कपालीं
मनसिजरुजमेनामर्हसि त्वं विनेतुम्॥ २०॥

कनकलेखा—महाराआ। महिसीसहस्सपरिग्गहो अदुकिदओ तुमं मं विडम्बेसि।

छाया—महाराज! महिषीसहस्रपरिग्रहः अदुःखितस्त्व मां विडम्बयसि।

राजा—

अलमिह दयिते ममाद्य ताभिः
बहुमहिषीपरिभोगवर्णनाभिः।
कथय[29] मधुकरो गुणानुरागी
कलयति चूतलतामिवान्यवल्लीम्॥ २१॥

कनकलेखा—(सलज्जं तिष्ठति)

राजा—(पाणौ गृहीत्वा नायिकामासनार्धे उपवेशयति)

कनकलेखा—करस्पर्शेन पुलकिताङ्गी परावर्तते।

राजा—

प्रतिनवपुलकोद्गमाञ्चिता
तनुरियमम्बुजपत्रलोचने।
अनुहरति कदम्बवल्लरी-
मभिनवकुड्मलकण्टकार्चिताम्॥ २२॥

इति नायकामभिमुखीकरोति।

---

[26] सत्यम्। समागता मे प्रियतमा B.

[27] दर्शिता B.

[28] मत्वा B.

[29] समद B.

कनकलेखा – ण पारआमि महाराअस्स एक्कासणे ठादुम् ।

छाया—न पारयामि महाराजस्य एकासने स्थातुम् ।

राजा—

वरतनु विमुच्य भीतिं
संप्रति कामः सकामतां लभताम् ।
तुङ्गपयोधरसङ्गात्
निर्वृतिमुपयातु मदनसन्तापः ॥ २३ ॥

कनकलेखा—अस्सुअपुव्वाइ साहसाइ भणइ महाराओ (इत्यन्यतो गन्तुमिच्छति)

छाया—अश्रुतपूर्वाणि साहसानि भणति महाराजः ।

राजा—न तावद्गन्तव्यं भवत्या ।

सुधासाम्यकथाजातरोषादिव विपाटलम् ।
तवाधरदलं तन्वि यावन्नास्वाद्यते मया ॥ २४ ॥

(ततः प्रविशति देवी वसुमती चतुरिका च)

वसुमती[30]—हञ्जे चउरिए दंसेहि पमदवणमण्डवमग्गम् जहिं भट्टा वट्टइ ।

छाया—हले चतुरिके ! दर्शय प्रमदवनमण्डपमार्गं यत्र भर्ता वर्तते ।

चतुरिका—इदो इदो भट्टिणी ।

(इति परिक्रामतः)

छाया—इतो इतो भट्टिणी ।

वसुमती—साहसं ।

छाया—साहसम् ।

विदूषकः—(विलोक्य) अविह अविह् । णिदाहसमए पिवासाउळस्स जीअलोअस्सतिह्णं पसमेदुं परिसन्ति काळमेहवन्ति अण्णदो कादुं आअदा अकाळवादूला जदो एत्थ देवी वसुमदी[31] समाअदा ।

छाया—अविध ! अविध ! निदाघसमये पिपासाकुलस्य जीवलोकस्य तृष्णां प्रशमयितुं प्रसरन्तीं कालमेघपङ्क्तिं अन्यतः कर्तुं आगता अकालवातूला । यतोऽत्र देवी वसुमती समागता ।

राजा—(सभयम्) अयि प्रियतमे ! देवी वसुमती मां द्रष्टुमागच्छति । तां यावद्विसर्जयामि तावदस्मिन्नुद्याने कस्मिंश्चिल्लतागह्वरे निगूढा वर्तस्व ।

---

30 देवी A.

31 वसुमई B.

कनकलेखा—तह ।

छाया—तथा ।

(इति निष्क्रान्ता)

वसुमती—(राजानमुपसर्पति)

राजा—(देवीमासनार्धे[32] उपवेशयति)

विदूषकः—भद्दं होदु भट्टिणीए ।

छाया—भद्रं भवतु भट्टिन्याः ।

राजा—किमकाण्डे देव्या उपागमनम् ।

वसुमती—अत्थि किंवि करणम्[33] । अज्जप्पओसे कामदेवस्स पूआ मए णिवत्तिअदि । तहिं तुह अणुमदीए होदव्वम् ।

छाया—अस्ति किमपि कारणम् । अद्य प्रदोषे कामदेवस्य पूजा मया निर्वर्त्यते । तस्मिन् तव अनुमत्या भवितव्यम् ।

राजा—किं कामदेवपूजायाः फलम् ?

वसुमती—कामदेवप्पसादो ।

छाया—कामदेवप्रसादः ।

राजा—निर्वर्त्यतां कामदेवपूजा ।[34] तथैवानुमतिरेतस्य व्रतस्यानुष्ठानाय ।

वसुमती—तह करोमि ।

(इति निष्क्रान्ता)

छाया—तथा करोमि ।

राजा—(विदूषकं विलोक्य) सखे महोदर ।

तृषितस्य चिरं चकोरयूनः
सरसं चन्द्रकलामृतं पिपासोः ।
अतिपातकिनी पयोदमाला
वितनोत्येव महान्तमन्तरायम् ॥ २५

विदूषकः—एव्वं एदम् ।

छाया—एवमेतत् ।

---

[32] आसनार्धं B.

[33] कालणम् A.

[34] मयैव B.

राजा—सखे महोदर! वसुमतीसमागमनात् भीतः प्रियतमामुद्यानमध्यवर्तिनि कस्मिंश्चिल्लतागह्वरे वर्तस्वेति प्रहितवानस्मि ।

विदूषकः—साहु किदम् ।

छाया—साधु कृतम् ।

राजा—तस्याः स्थितिं[35] विचारयितुमुद्यानमध्यं प्रविशावः । (उभौ[36] तथा कुरुतः) अस्मिन्नुद्यानगह्वरे कस्मिन् प्रदेशे सा निगूढा वर्तत इति तावदन्विष्यावः प्रियतमाम् ।

विदूषकः—तह ।

छाया—तथा ।

(इति उद्यानकुञ्जान् प्रत्येकं निरूपयतः[37] । सर्वतो निरूप्य)

वअस्स एत्थ सव्वत्थ गवेसमाणेहिं अह्मेहिं सा ण लक्खिअदि ।[38]

छाया—वयस्य अत्र सर्वत्र गवेषमाणाभ्यां आवाभ्यां सा न लक्ष्यते ।

राजा—(दीर्घमुष्णं च निःश्वस्य) क्व मे प्रिया कनकलेखा स्यात् ।

किं वा सिद्धपुरं व्रजेत् ? अनुमतिर्दत्ता न तस्यै मया
देव्याः किं नु तिरोभवेदनुगमे ?[39] तस्या न किं दृश्यते ।
योगी मन्त्रबलान्नयेत् क्वचिदिमां ? नैवं चरेन्मय्यसौ
नूनं नर्मविधित्सयात्रभवती कुत्रापि लीनाभवेत् ॥ २६ ।

विदूषकः—जदि एव्वं सव्वं उज्जाणं णिरूइवेह्म ।

छाया—यद्येवं सर्वं उद्यानं निरूपयिष्यावः ।

राजा—तथा क्रियताम् ।

(उभौ सर्वमुद्यानदेशं परिक्रम्य तामदृष्ट्वा सावेगं तिष्ठतः)

राजा—(सोन्मादमिव) क्वमेप्रिया कनकलेखा स्यात् ।

विदूषकः—(सविषादम्) पियाए अदंसणेण उम्मत्तओ विअ वअस्सो जाओ ।

छाया—प्रियाया अदर्शनेन उन्मत्त इव वयस्यो जातः ।

राजा—सखे ! महोदर ! इयं मे प्रियतमा पुरो वर्तते ।

(इति हस्तेन निर्दिशन्)

---

[35] उद्याने विचारयितु B.

[36] Only in B.

[37] निरूपयति B.

[38] ऊक्खिअदिण A.

[39] अवगमे B.

आपाटलाधरश्री-
रनङ्कुशाभोगकुचभरावनता ।
आनीलकुन्तलेत्थं
मया प्रिया मञ्जुभाषिणी दृष्टा ॥ २७ ॥

विदूषक:—अम्हो वणराइ एव्व पिआं भावेदि पिअवअस्सो । ता बोधयामि णम् । वअस्स ण एसा पिअअमा वणराई खु इअम् ।

छाया—अहो ! वनराजि एव प्रियां भावयति प्रियवयस्य: । तद् बोधयाम्येनम् । वयस्य ! नैषा प्रियतमा । वनराजि: खल्वियम् ।

राजा—एवमेतत्-
नवकिसलयमेतन्नैव बिम्बाधरोष्ठं
स्तबकयुगळमेतन्नैव वक्षोजयुग्मम् ।
भ्रमरपरिषदेषा संहतिर्नालकानां
परभृतरुतमेतत् भाषितं नैव तन्व्या: ॥ २८ ॥

(किञ्चिदन्तरं परिक्रम्यावलोक्य) अयमालोलपल्लवाङ्गुलीभिराह्वयतीव मामशोकपादप: । (उपसृत्य)
अद्योद्यानगतामशोक सहसा संदर्शय त्वं प्रियां
याच्ञाभङ्गपटीयसा न च पुन: कार्यस्त्वया निह्नव: ।
पादेनाम्बुजकोमलेन सुतनो: संभावितो नासि चेत्
सोऽयं रागमय: कथं नु भवतो नव्य: प्रसूनोद्गम: ॥ २९ ॥

विदूषक:—अम्हो असोअपादवं पुच्छिदुं पउत्तो वअस्सो ।

छाया—अहो अशोकपादपं प्रष्टुं प्रवृत्तो वयस्य: ।

राजा—स्वयमशोकस्सन् कथमयं परकीयं शोकं जानाति[40] ? अन्यतो गच्छामि (तथा कृत्वा) अयमारक्तकण्ठ: कलकण्ठ: सहकारशाखामधिरुह्य मञ्जु कूजति । तमेनं पृच्छामि । (उपसृत्य)
परभृति किमत्र दृष्टा
मम प्रिया त्वमिव मञ्जुलालापा ।
मदनस्य मोहनास्त्रं
प्रथमोदाहरणमङ्गनासृष्टे: ॥ ३० ॥

किं मामनालपन् पञ्चममेव प्रपञ्चयति । अथवा मलीमसात्मनां किमस्ति कृत्याकृत्यविवेक: ।

(अन्यतो गत्वा)

---

[40] न जानाति A.

इयं माधवीलतामधिवसन्ती मधुरमधुरं गायति मधुकरी। (तामुपसृत्य)

अयि मधुपवधूः प्रिया मदीया
किमुपवनेऽत्र विलोकिता त्वयाऽभूत्।
अनुहरति निजत्विषा निकामं
तव सुषमामलकावलिस्तदीया ॥ ३१ ॥

अये इयं[41] मधुपानमत्ता मामनादृत्य गायति। अन्यतो गमिष्यामि। (तथा कृत्वा अग्रतोऽवलोक्य) इयं मे प्रियतमा।

स्मयमानकमलवक्त्रा
मधुमदचलद्विरेफलोलाक्षी।
कण्टकितकोमलाङ्गी
कुड्मलरमणीयकुचभरावनता ॥ ३२ ॥

विदूषकः—अह्मो कमळिणिं एव्व पिआं संभावेदि पिअवअस्सो। ता तक्केमि। गुरुओसेहिअआ वक्खेवोत्ति। ता णं बोधयामि। वअस्स कमलाणी खु इअम्। ण पिअदमा।

छाया—अहो। कमलिनीमेव प्रियां संभावयति प्रियवयस्यः। तत् तर्कयामि गुरुः एष हृदयावस्थेति। तत् तं बोधयामि। वयस्य कमलिनी खल्वियम्। न प्रियतमा।

राजा—किमियं कमलिनी न मे प्रियतमा। क्व मे प्रिया कनकलेखा स्यात्? (इत्यन्यतो गच्छन् अग्रतोऽवलोक्य राजहंसीं निर्वर्ण्य)[42]

रचितगुरुपक्षपाता
रागं भूयो मुखेन संदधती।
रमणीयगतिविशेषा
रमयति मां हन्त राजहंसीयम् ॥ ३३ ॥

(इति पुनः पुनः विलोकयन्) सर्वथैषा मे प्रियतमा।

विदूषकः—अह्मो पिअवअस्सो रुक्खजाइं विहङ्गजाइं वि पुच्छिदुं पउत्तो उम्मादस्स परं कोडिमारूढो। कोवा इमस्सिं अवसरे अवणइस्सदि एअस्स हिअआवक्खेवम्।[43]

---

[41] अयेयं B.

[42] राजा हंसीं निर्वर्ण्य B.

[43] अप्पक्खेपं B.

छाया—अहो प्रियवयस्यो वृक्षजातिं विहङ्गजातिं अपि प्रष्टुं प्रवृत्तः। उन्मादस्य परां कोटिमारूढः। को वा अस्मिन् अवसरे अपनेष्यत्येतस्य हृदयाक्षेपम्।
(ततः प्रविशति आकाशमार्गेण विरूपाक्षसिद्धो योगन्धरश्च)

विरूपाक्षः[44]—वत्स योगन्धर श्रीपर्वतात् किमानीता सिद्धगुळिका ?

योगन्धरः—(सभयम् आत्मगतम्) कथमात्मनः प्रमादं स्वामिने निवेदयामि। अनिवेदने च महान् प्रत्यवायः। (प्रकाशम्) स्वामिन्नानीयमाना सा सूत्रसंयमिता प्रमादतः करतलात् परिभ्रष्टा[45] विजयपुरोपकण्ठवर्तिनि प्रमदवने पतिता आसीत्।

विरूपाक्षः—अहो प्रमादो भवतः। भवतु विजयपुरं गत्वा विजयवर्माणं संभाव्य[46] प्रमदवनपतितां सिद्धगुळिकामन्विष्याव:।[47] (इत्यवतरन् उन्मत्ताकृतिं राजानं दृष्ट्वा) अये योगन्धर किमुन्मत्त इव विभाव्यते विजयवर्मा।

योगन्धरः—एतस्य सहचरो ब्राह्मण एव सर्वं वक्ष्यति।

विरूपाक्षः—(उपसृत्य)......ब्राह्मण किमयमुन्मत्त इव विभाव्यते विजयवर्मा।

विदूषकः—अत्थि कारणम्।

छाया—अस्ति कारणम्।

योगन्धरः—तदुच्यताम्।

विदूषकः—पिअअमाए कणअळेहाए समं पिअवअस्सो आळविदट्ठिओ। तदो देवी वसुमरी आगदा।

छाया—प्रियतमया कनकलेखया समं प्रियवयस्यो आलन् स्थितः। ततः देवी वसुमती आगता।

योगन्धरः—ततस्ततः।

विदूषकः—ताएतदो दंसणं परिहरंतेण वअस्सेण उज्जाणे कणअळेहा पेसिदा। तदो खणं आळविअ देवीए गआए इमं उज्जाणं पविसिअ अण्णे समाणेहिं अह्मेहिं जदा सा ण दीसइ तदा[48] उम्मत्तो जाओ पिअवअस्सो। रुक्खजाइं

---

[44] विरूपाक्षसिद्धः A.

[45] विजयवर्मपुर B.

[46] आसंभाव्य A.

[47] अन्विष्यामः A.

[48] तदो B.

विहंगजाइं पुच्छिदुं पउत्तो पिअवअस्सो अज्ज उण इमं राअहंसिं पिअत्ति बहुमाणयंतो चिट्ठइ ।

(इति राजहंसीं निर्दिशति ।)

छाया—तस्याः ततो दर्शनं परिहरता वयस्येन उद्याने कनकलेखा प्रेषिता । ततः क्षणं आलप्य देव्यां गतायां इमं उद्यानं प्रविश्य अन्वेषमाणाभ्यां आवाभ्यां यदा सा न दृष्टा तदा उन्मत्तः जातः प्रियवयस्यः । वृक्षजातिं विहङ्गजातिं प्रष्टुं प्रवृत्तः प्रियवस्यः अद्य पुनः इमां राजहंसीं प्रियेति बहुमन्यमानः तिष्ठति ।

विरूपाक्षः—योगन्धर ! राजहंस्याः कण्ठे कनकसूत्रसंयमितो मणिः कश्चिदालक्ष्यते[49] ।

योगन्धरः—(निरूप्य) सैवेयं नः सिद्धगुळिका ।

(इत्युपसृत्य तस्याः कण्ठाद् गुळिकामुन्मोचयति)

(ततः प्रविशति तदीयं स्थानमाक्रम्य कनकलेखा)

राजा—(विलोक्य सहर्षम्) सखे महोदर ! सत्यमेवैषा प्रियतमा ।

(इति तस्याः पाणिमवलम्बते ।)

विदूषकः—वअस्स विरूवक्खसिद्धो एत्थ सण्णिहिदो वट्टइ । ता पणामं करेहि ।

छाया—वयस्य विरूपाक्षसिद्धोऽत्र सन्निहितो वर्तते । तत् प्रणामं कुरु ।

राजा—(तं दृष्ट्वा) भगवन् विजयवर्मा प्रणमति ।

विरूपाक्षः—अभिमतसिद्धिरस्तु ।

कनकलेखा—(विरूपाक्षसिद्धं दृष्ट्वा) अज्ज वंदामि ।

छाया—आर्यं वन्दे ।

विरूपाक्षः—वत्से । अभिमतेन युज्यस्व ।

राजा—(अञ्जलिं बद्ध्वा[50]) भगवन् ! तिरोधानपूर्वकोऽयमाविर्भावः प्रियायाः महेन्द्रजालव्यापार[51] इव मां व्यामोहयति । किमस्य कारणम् ?

विरूपाक्षः—श्रूयताम् ।

इयमुपवने देवी भीत्या त्वया विनिवेशिता
सपदि गुळिकां स्रस्तां योगन्धरस्य करादिमाम् ।
अकलयदसौ कण्ठे कौतूहलेन पुनः क्षणा –
दलभत चिरं हंसीभावं तवभ्रमकारणम् ।। ३४ ।।

---

[49] कश्चिद्विद्यते B.

[50] साञ्जलिबन्धं A.

[51] महेन्द्रजाल इव B.

किञ्च –

कण्ठेन धारयन्त्येनां ये प्रमादेन मानवाः ।
तेषामेषा करोत्येव गुळिका तिर्यगात्मताम् ॥ ३५ ॥

राजा—उपपद्यते । अचिन्त्यो हि मणिमन्त्रौषधीनां प्रभावः ।

विरूपाक्षः—एवमेतत् ।

राजा—(अञ्जलिं बध्वा) भगवन् इमां गान्धर्वेण विवाहेन भवतः सन्निधौ परिणेतुमिच्छामि ।

विरूपाक्षः—नायमनुरूपः पन्थाः । विद्याधरचक्रवर्तिनो वीरवर्मणः कन्यका कनकलेखेयम् । तत्तस्यैव भवने वैदिकेन विधिना एतस्याः पाणिं ग्रहीतुमर्हति[52] । तदियं मदीयेन मन्त्रानुभावेन यथापूर्वं स्वपुरमासादयतु ।

राजा—यथा भगवते[53] रोचते ।

विरूपाक्षः—मन्त्रानुसन्धानमभिनयति ।

कनकलेखा—(राजानं साभिलाषं विलोकयन्ती निष्क्रान्ता)

राजा—(आत्मगतम्)

मन्त्रबलकृष्यमाणां
वृत्तिर्मनसोऽनुयाति मे दयिताम् ।
पवमाननीयमानां
परिमळलुब्धेव मधुकरी मालाम् ॥ ३६ ॥

विरूपाक्षः—राजन् ! मा विषीद । सिद्धपुरं गत्वा वीरवर्मणे निवेद्य भवतो विवाहसामग्रीं संपादयिष्यामि । यत्तत्र विवाहकर्मणि संविधातव्यमस्ति तत्सर्वमस्मदायत्तम् ।[54]

राजा—महाननुग्रहः ।

विरूपाक्षः—अभिमतवस्तुसिद्धये साधयामि ।

(इति तिरस्करिणीमभिनयन् योगन्धरेण सह निष्क्रान्तः)

राजा—(सविषादम्)

सिद्धानुभावभूम्ना
नियतावाप्तावपि सा चिराद्दयिता ।

---

[52] अर्हति A.

[53] भवते A.

[54] अस्मद्दातव्यम् A.

विधिना पुनरन्तरिता
वितरति मे[55] हन्त वेदनां महतीम् ॥ ३७ ॥

(नेपथ्ये)

वैतालिकः—

क्रीडद्दिग्गजहस्तवेगविधुतव्योमापगाम्भःपत-
च्छोणाम्भोजविडम्बिपश्चिमदिशाताटङ्कचक्रोपमः ।
एतत्पक्वदिनद्रुमच्युतफलच्छायं शनैरम्बराद् -
बन्धूकच्छविबिम्बमम्बरमणेरस्ताद्रिमालम्बते ॥ ३८ ॥

राजा—(आकर्ण्य) वयमपि सन्ध्यां वन्दितुं साधयामः ।

(इति निष्क्रान्तः)

(निष्क्रान्ताः सर्वे)

॥ इति तृतीयोऽङ्कः ॥[56]

---

[55] विरहवेदनां A.

[56] तृतीयोऽङ्कः समाप्तः B.

अथ चतुर्थोऽङ्कः

(ततः प्रविशति विनयन्धरः)

विनयन्धरः—

विद्याधरराजसुता
विवाहमङ्गळविवर्धितोत्कण्ठः ।
कथमपि नयति स्वामी
कल्पसहस्रोपमानि दिवसानि ॥ १ ॥

कदा वा पुनरस्य विवाहमहोत्सवः पारं गमिष्यति ।

(ततः प्रविशति योगन्धरः)

योगन्धरः—स्वामिनो विरूपाक्षसिद्धस्य निदेशकथनेन विजयवर्माणं विवाहकर्मणे प्रोत्साहयिष्यामि ।

विनयन्धरः—(योगन्धरं दृष्ट्वा) अये अयमागतो विरूपाक्षसिद्धशिष्यः योगन्धरः । एतन्मुखात्सर्वमवगन्तव्यम् । (उपसृत्य) अये योगन्धर कुत आगम्यते भवता ।

योगन्धरः—सिद्धपुरादागतोऽस्मि ।

विनयन्धरः—कथय तत्रत्यमुदन्तम् ।

योगन्धरः—अस्मत्स्वामी विरूपाक्षसिद्ध इत्थमाज्ञापितवान् यथा वत्स योगन्धर ! अस्मत्सखः वीरवर्मा गुणान्विताय कुलशीलशालिने विजयवर्मणे वराय स्वदुहितरं कनकलेखां दातुमन्वमंस्त । तदभिमतश्चतुर्दन्तलक्षणो दिग्गजश्च विद्याधरभटैरानीय स्थापितो वीरवर्मणा विजयवर्मणे विवाहसमये दातुं संकल्पितो वर्तते । आगामिन्यां वर्धमानचन्द्रमसि जामित्रगुणोपपन्नायां दशम्यां तिथौ विवाहमङ्गलमहोत्सव इति कार्तान्तिकैः कथितम्[1] । तत्सर्वं विजयवर्मणे निवेदयितुमागतोऽस्मि । त्वया पुनः कुत्र गम्यते ।

विनयन्धरः—श्रूयतां स्वामिनो विवाहवृत्तान्तः । तेन सख्या विदूषकेन ज्ञापितवृत्तान्तां (काचित् सखी) तादृशीं तदीयगृहिणीं देवीं वसुमतीमुपेत्य प्रियशंसिनी किल

---

[1] कथित एव । B.

भूत्वा पारितोषिकमभ्यलषत् । तेन च विवाहश्रवणेन विमनायमाना देवी वर्तते । तां समाधातुं कुत्र स्म वर्तत इति ज्ञातुं प्रेषितोऽस्मि देवेन ।

योगन्धरः—यद्येवमस्मिन्नर्थे विजयवर्मणा न खेदः कार्यः । यतः स्वामी विरूपाक्षसिद्ध एव भाव्यर्थवेदी परिहारमुक्त्का प्रेषितवान् ।

विनयन्धरः—यद्येवं सिद्धं नः समीहितम् । कोऽसौ परिहार उच्यताम् ।

योगन्धरः—वत्स योगन्धर ! अस्मदन्तेवासिनः वसुभूतेः दुहिता विजयवर्मणो महिषी वसुमती भर्तुः पुनर्विवाहप्रसङ्गेन विमनायमाना भवेत् । तथाहि –

अभिजनरूपवतीना-
मनितरसामान्यगुरुतरप्रेम्णाम् ।
अन्यासङ्गं पत्युः
महिलानां नैव मानसं सहते ॥ २ ॥

तद्वैमनस्यप्रतिविधानाय सैवमभिधातव्या ।

यथा—वत्से वसुमति ! वसुभूतेर्दुहिता त्वं विद्यासंबन्धवशादस्माकं अन्तेवासिनी । इयं च वीरवर्मणो दुहिता कनकलेखा तथैव । तस्माद्युवामुभे अपि विद्यासंबन्धवशाद् भगिन्यावेव । अतस्तां प्रति भवन्त्या न कोपः कार्यः । प्रत्युत मैत्री कर्तव्येति ।

विनयन्धरः—यद्येवमुत्सवादुत्सवः संपन्नः ।

योगन्धरः—इमं वृत्तान्तं निवेदयितुं मया द्रष्टव्यो विजयवर्मा । स च कुत्र वर्तत इत्यभिधीयताम् ।

विनयन्धरः—नीतिमता मन्त्रिणा सार्धं किमपि मन्त्रयन् अभ्यन्तरमण्टपमधिवसति ।

योगन्धरः—तर्हि विजयवर्माणं विवाहाय प्रोत्साहयितुं वसुमतीं च समाश्वासयितुं साधयामि ।

विनयन्धरः—उत्तमः कल्पः । अहमपि देव्या अवस्थानं ज्ञात्वा देवाय निवेदयितुं गच्छामि[2] ।

(इति निष्क्रान्तौ)

॥ शुद्धविष्कम्भः ॥

(ततः प्रविशति कञ्चुकी)

कञ्चुकी—आज्ञप्तोऽस्मि विद्याधरचक्रवर्तिना वीरवर्मणा । यथा[3] कौशिल्य

---

[2] तामाश्वासयितुं A.

[3] कौशल्य A.

वत्सायाः कनकलेखायाः अद्यतन्यां रजन्यां वैवाहिको मुहूर्तः। अस्मद्गुरोः विरूपाक्षसिद्धस्य मन्त्रसिद्धिमहिम्ना सपरिवारो विजयवर्मा दिवसेनैकेन महान्तमध्वाउमयत्नादतिवाह्य पुरोपशल्यकल्पितां उपचारवतीं उपकार्यां प्राप्य वर्तते। तद् भवता सिद्धपुरनिवासिनः पौराः पुरं परिष्क्रियतामिति नियोक्तव्याः इति। तन्महाराजस्य नियोगमनुतिष्ठामि। (सर्वतः परिक्रम्य) भो भोः पौराः श्रूयताम् राजकीयो निदेशः यथा –

सन्नह्यन्तां—

वितानाः प्रतिभवनमिह श्रेणयस्तोरणाना, मुन्नम्यन्तां
समन्ताद् गगनतललिहः केतनानां[4] पताकाः। सं-
सिद्ध्यन्तां पटीरद्रवभरितजलै वींथयो मुक्तपुष्पाः
प्राप्तोऽयं राजपुत्र्याः परिणयदिवसो विश्वसंमोद हेतुः ॥ ३ ॥

अपि च—

मार्जन्या नयताशु दूरमचिरात् कर्पूरपांसूत्करान्
कस्तूरीसलिलेन सिञ्चत मुहुः सद्यो गृहप्राङ्गणान्।
मुक्ताचूर्णकरङ्गवल्लिरचनायत्ताः प्रतिद्वारकं
संस्थायेषु निधत्त दीप्तमहसो माणिक्यदीपाङ्कुरान् ॥ ४ ॥

(आकाशे)

किं ब्रूथ। प्रागेव भवद्वचनात् अस्माभिर्द्विगुणमाचर्यत इति।

कञ्चुकी—(विलोक्य सहर्षम्) सर्वमेव पुरपरिष्करणं पौरैरारभ्यते। तथा हि –

एषा वन्दनमालिका विरचिता चूतप्रवालैर्नवैः
रम्भास्तम्भपरिष्कृतेषु भवनद्वारेषु संलक्ष्यते।
आमन्द्रध्वनयः क्वणन्ति मुरजा मूर्च्छन्ति तन्त्रीरवाः
शिञ्जानैर्मणिभूषणैस्तत इतो नृत्यन्ति वाराङ्गनाः ॥ ५ ॥

(अन्यतोऽवलोक्य[5])

उत्सर्पदागरवधूपपरंपराभिः
प्रादुर्भवत्यभिनवो जलदागमोऽयम्।
उन्नद्धतोरणमणिप्रभया स्फुरन्त्या
संजायते च शतमन्युशरासनश्रीः ॥ ६ ॥

(पुनरन्यतो दृष्टिं दत्वा)

---

[4] केतकानां B.

[5] विलोक्य A.

धवलारुणमेचककरपाङ्ग-
रपरामारचयन्ति रङ्गवल्लीम् ।
कुचयोर्युगलेन पूर्णकुम्भान्
पुनरुक्तानिव कुर्वते मृगाक्ष्यः ॥ ७ ॥

(सर्वतोऽवलोक्य[6])

विक्षिप्तस्सरभसमेष पौरलोकैः
विस्फूर्जत्कनकरजःपिशङ्गदीप्तिः ।
प्रत्यग्रद्युमणिमयूखजालशोभा-
माधत्ते दिशि दिशि कौङ्कुमः परागः ॥ ८ ॥

तदिदं प्रवर्तमानं पुरपरिष्कारं प्रभवे निवेदयामि ॥

(ततः प्रविशति मध्यमास्थानमण्टपमधिवसन् वीरवर्मा)

वीरवर्मा—(सहर्षम्)

सपदि कनकलेखा यस्य संदर्शनेन
प्रसवशरशराणामेकमासीच्छरव्यम् ।
स इह विजयवर्मा हन्त सिद्धानुभावात्
परिणयविषयेऽद्य प्राप्तवानेव दिष्ट्या ॥ ९ ॥

कञ्चुकी—(उपसृत्य अञ्जलिं बध्नाति)

वीरवर्मा—कौशिल्य ! किं पुरपरिष्कारः प्रवर्तितो भवता ।

कञ्चुकी[7]—अस्मदीयोऽयमुत्सव इति प्रत्येकं पौराणामभिमानः कथं परिहीयते । पुरपरिष्कारः प्रागेवास्मन्निदेशात् सर्वं द्विगुणमाचरितं पौरैः[8] ।

वीरवर्मा—किमप्सरसो विवाहमङ्गलाय समाहूताः समागताः ।

कञ्चुकी[9]—देव श्रूयताम् ।

विद्युद्वल्लीवितानव्यतिकरसुषमां व्योम्नि विस्तारयन्त्यः
कान्त्या नीलोत्पलानां श्रियमिव नयनैरिङ्मुखे दर्शयन्त्यः ।
ज्योत्स्नालक्ष्मीं दिवापि स्मितरुचिविसरैर्विष्वगुत्पादयन्त्यः
सर्वाः स्ववरियोषाः सममभरगणैरागताः प्रीतये नः ॥ १० ॥

---

[6] विलोक्य A.

[7] कौशिल्यः A.

[8] त्वरितं पौरैः B.

[9] कौशिल्यः A.

वीरवर्मा—तर्हि भवानन्तःपुरमेत्य ममागताभिरप्सरोभिः सम्यगलंक्रियतां वत्सा कनकलेखेत्यभिधत्ताम्[10] ।

कञ्चुकी[11]—यदाज्ञापयति स्वामी । (इति निष्क्रान्तः)

(ततः प्रविशति योगन्धरेण सह विरूपाक्षसिद्धः)

विरूपाक्षः—

प्रागन्योन्यविलोकनव्यतिकरादङ्कूरिता वर्धिता
मद्वाचः प्रसरैः मनोभवतरूपघ्नं समासादिता ।
मन्वाकर्षणकर्मजातदयितप्राप्त्या पुनः पुष्पिता
भूयः प्रेमलताद्य राजदुहितुर्दिष्ट्या फलं दास्यति ॥ ११ ॥

(इति वीरवर्माणमुपसर्पति)

वीरवर्मा—(आसनमुपनयति)

विरूपाक्षः—(उपविशति)

वीरवर्मा—(अञ्जलिं बध्वा) भगवन् भवत्संकल्पितोऽर्थः दैवादसौ सफल इव लक्ष्यते ।

विरूपाक्षः—किं परिहीयते विद्याधरचक्रवर्तिनः भवतः ।

वीरवर्मा—तर्हि मौहूर्तिकमानीय निर्णीयताम् वैवाहिको मुहूर्तः ।

विरूपाक्षः—सर्वं संविहितम् । कन्यायाः अलङ्करण[12] मभूद्वा नवेति विचार्यताम् ।

(ततः प्रविशति कञ्चुकी)

कञ्चुकी—(अञ्जलिं बध्वा) स्वामिन्नस्मन्निदेशात् प्रागेवाप्सरसो[13] भर्तृदारिकायाः प्रसाधनं निरविव्रन् ।[14]

वीरवर्मा—कथ्यतां कथमलङ्कृता[15] वत्सा ।

कञ्चुकी—देव श्रूयताम् ।

---

10 आधत्ताम् B.

11 कौशिल्यः A.

12 कन्यालङ्करणम् A.

13 अप्सरोधिः B.

14 प्रसाधनविधिर्निरविव्रन् A.

15 काममलङ्कृता B.

असमग्रभूषणायाः
तनुतरकौशेयवसनधारिण्याः ।
आलिप्तमङ्गमखिलं
तैलेन सुगन्धिना तस्याः ॥ १२ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[16]—
मणिपीठवर्तिनीं तां
मङ्गलशङ्खेषु मन्द्रघोषेषु ।[17]
अम्भोभिरमरनद्याः
सखीजनो विहितमज्जनां व्यतनोत् ॥ १३ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[18]—
मङ्गलमज्जनविशदा
कर्पूरक्षोदपाण्डुरं क्षौमम् ।
साऽधत्त जलदधौता
द्यौरिव शरदिन्दुचन्द्रिकोद्भेदम् ॥ १४ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[19]—
चरणकमलं तदीयं
लाक्षाबालातपेन संवलितम् ।
अध्यास्त भृङ्गमाला
बलभिन्मणिखचितनूपुरव्याजात् ॥ १५ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[20]—
बद्धा मणिमयकाञ्ची
तस्याः परिणाहशालिनि नितम्बे ।

---

[16] कौशिल्यः A.
[17] मञ्जुघोषेषु B.
[18] कौशिल्यः A.
[19] कौशिल्यः A.
[20] कौशिल्यः A.

पङ्क्तिरिव सारसानां
सुरसरितः पुलिनमण्डलाभोगे ॥ १६ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[21]—

हारलता परिणद्धा
कुचकलशे कुङ्कुमारुणे तस्याः ।
सिन्दूरिते करिपतेः
कुम्भे नक्षत्रमालेव ॥ १७ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[22]—

कमनीयतानिवासः
[23]कण्ठस्तस्या विचित्रमणिभूषः ।
सविधप्रसूतरत्नं
शङ्खनिधिं दूरमन्वकरोत् ॥ १८ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[24]—

मुक्ताताटङ्कयुगं
प्रतिमुक्तं कर्णपाशयोरस्याः ।
(कपो)लमिव निषेवितु-
मागतममृतांशुबिम्बयुगम् ॥ १९ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[25]—

आयामिनोस्तदक्ष्णो-
रञ्जनलेखाविधिं वितन्वत्याः ।
पाणिःप्रसाधिकायाः
प्रापदपाङ्गं चिरेण विश्रम्य ॥ २० ॥

---

21 कौशिल्यः A.

22 कौशिल्यः A.

23 कर्णं A.

24 कौशिल्यः A.

25 कौशिल्यः A.

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[26]—

तस्या ललाटसीम्नि[27]
चन्दनपङ्केन दिव्यनारीभिः ।
विलिखितमासीत्तिलकं
छायाकरमातपत्रमानङ्गम् ॥ २१ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[28]—

आफलगुलम्बमस्याः
कुन्तलमन्तर्निगूढमन्दारम् ।
संयम्य चतुरबन्धं
सखीजनस्स्तिमितनेत्रमास्त चिरम् ॥ २२ ॥

वीरवर्मा—ततस्ततः ।

कञ्चुकी[29]—

अङ्गं भूषणनिकरः
भूषयतीत्येष लौकिको वादः ।
अङ्गानि भूषणानां
काम्पि सुषमामजीजनन्तस्याः ॥ २३ ॥

वीरवर्मा—भगवन् यद्येवमलंकृता वत्सा किमतः परं कर्तव्यम् ।

विरूपाक्षः—प्रत्यासन्नो वैवाहिको मुहूर्तः । वत्सा च सम्यगलंकृता । तत्समाहूयतां वरः पाणिग्रहणमङ्गलाय ।

वीरवर्मा—(कञ्चुकिनं प्रति) तर्हि समाहूयतां सानुचरो विजयवर्मा ।

कञ्चुकी—तथा ।

(इति निष्क्रान्तः)

(ततः प्रविशति विरहवेषभूषितो वसुमतीविदूषकाभ्यां सह परिमितपरिजनः विजयवर्मा)

---

[26] कौशिल्यः A.

[27] सीमनि A.

[28] कौशिल्यः A.

[29] कौशिल्यः A.

विजयवर्मा—

यामालोक्य मनो मदीयमभवत् कन्दर्पलक्ष्यं पुरा
भूयश्चित्रगतापि या समजनि व्यामोहसंपादिनी ।
नीता मन्त्रबलेन सिद्धमुनिना याऽभूत् परं प्रेयसी
सैवेयं परिणीयते सुतनुरित्यानन्दथुर्मे महान् ।। २४ ।।

(इत्युपसर्पति)

वीरवर्मा—(उत्थाय प्रत्युद्गमनमभिनयति)

राजा—(साञ्जलिबन्धं प्रणमति)

वीरवर्मा—(आश्लेषमभिनयति)

राजा—(विरूपाक्षसिद्धं दृष्ट्वा प्रणमति)

विरूपाक्षः—अभिमतदयितासमागमसुखमनुभूयाः ।

वसुमती—(प्रणमति)

विरूपाक्षः—अभिमतभगिनीसंदर्शनसुखमनुभूयाः ।

पुरोहितः—(प्रविश्य) प्रत्यासन्नः मुहूर्तः । तदाहूयतां वत्सा ।

(ततः प्रविशति कोकिलकण्ठी-शुकालापिनीभ्यां सह कनकलेखा)

कनकलेखा—(आत्मगतम्) एत्तिअस्स काळस्स दाणि खु मे मणोरहकप्पद्दुमो फळंदंसेइ ।

छाया—एतावता कालेनेदानीं खलु मे मनोरथकल्पद्रुमो फलं दर्शयति ।

राजा—(विलोक्य, आत्मगतम्)

विरचितवेषाश्लेषा
संपन्न[30] भूषाविशेषरमणीया ।
प्रतिभाति मानसे मे
मदनसहस्राणि कल्पयन्तीव ।। १५ ।।

कोकिलकण्ठी—हळा ! कणअळेहे ! णईपवाहंमि तिणेणाविआविअ वअं एह्लि जाआ ।

छाया—हला कनकलेखे ! नदीप्रवाहे स्थिते नाविके (नौके) इव आवां इदानीं जाते ?

---

30 मणिमय B.

कनकलेखा—(सासूयम्) कहंविअ ।

छाया—कथमिव ।

कोकिलकण्ठी—एत्तिअं काळं अह्मे तुह पिअसहीओ । इदो वरं दीवीअ अपम्मरा ओत्ति भणामि ।

छाया—इयन्तं कालं आवाम् तव प्रियसख्यौ । इतः परं देव्याः (सेविके ?) (विस्मृते) इति भणामि ।

कनकलेखा—(शुकालापिनीं प्रति) हळा सुआळाविणि कआवि ण मुंचइ एसा कोइळकंठी वक्काळाविणित्तणम् ।

छाया—हला शुकालापिनि कदापि न मुञ्चति एषा कोकिलकण्ठी वक्रालापिनीत्वम् ।

शुकालापिनी—कहं विमुञ्चअदि आजाणसिद्धो सहावो ।

छाया—कथं विमुच्यते आजन्मसिद्धः स्वभावः ।

विद्याधरभटाः—(प्रविश्य) स्वामिन्नितोऽप्यमैरावतः ।[31] पश्य ।

दन्तस्तम्भचतुष्टयोपरिगतः पद्मासनालंकृतो
विभ्राणो मणिपूर्णकुम्भयुगलीसंशोभमानं मुखम् ।
लक्ष्मीमण्टपतामिव प्रथयता देहेन संसूचयन्
प्राप्तो दिव्यगजस्तवातिशयिनीमागामिनीं संपदम् ॥ १६ ॥

वीरवर्मा—दिव्यगजं विजयवर्मणे दर्शयति ।

राजा—(विलोक्य विस्मयते)

विदूषकः—ऐरावणणामहेओ गओ सुणीअदि । सो दाणिं पच्चक्खी किदो इमस्स दंसणेण ।

छाया—ऐरावणनामधेयो गजः श्रूयते । स इदानीं प्रत्यक्षीकृतः अस्य दर्शनेन ।

विरूपाक्षः—वत्से वसुमति ! भगिनीं कनकलेखां सादरमालिङ्गनेन संभावय ।

वसुमती—तह ।

छाया—तथा ।

(इति कनकलेखामालिङ्गति)

कनकलेखा—(प्रत्यालिङ्गति)

---

[31] ऐरावतकः A.

पुरोहितः—(अग्निमुपसमाधाय) वधूवरौ अस्मिन् भद्रासने प्राङ्मुखौ[32] वर्तेताम् ।

उभौ—(तथा कुरुतः)

पुरोहितः—राजन् स्वकीयेन पाणिना वध्वाः पाणिं अवलम्बस्व ।

राजा—(तथा कृत्वा पुलकितां नायिकां निर्वर्ण्य आत्मगतम्)

आभाति बालिकेयं
पाणिस्पर्शेन पुलकितावयवा ।
अभिनववसन्तसङ्गा-
दाविर्मुकुळेव बालचूतलता ॥ १७ ॥

पुरोहितः—उभावग्निं प्रदक्षिणीकुरुतम् ।

उभौ—(तथा कुरुतः)

पुरोहितः—(पाणिना लाजाञ्जलिं करोति)

कनकलेखा—(धूमाक्रमणवैक्लब्यं रूपयति)

राजा—(आत्मगतम्)

प्रस्विन्नफालतिलकं च्युतपत्रलेखं
धूमानुषङ्गगलिताञ्जनपाटलाक्षम् ।
अस्या मुखं दरविवर्तितगण्डरेखं
चित्ते ममार्पयति कामविरागमुद्राम् ॥ १८ ॥

कनकलेखा—(राजानं विलोकयन्ती तिष्ठति)

राजा—(प्रत्यवलोकयति)

कनकलेखा—(दृष्टिं परावर्तयति)

राजा—(आत्मगतम्)

अवलोकनाय लोला
दृष्टिरियं मृगदृशो निवृत्तिमती ।
परिमळचलिता भूयः
प्रतीपमरुतेव वारिता भ्रमरी ॥ १९ ॥

पुरोहितः—(कर्मशेषं समापयति)

---

32 प्राङ्मुखं A.

वधूवरौ—(विरूपाक्षसिद्धं प्रणमतः)

विरूपाक्षः—(हस्तमुद्यम्य) अविरहितौ दम्पती भूयास्तम् ।

वृद्धपुरन्ध्र्यः—(प्रविश्य)

अण्णोण्णसमसिरीणं
अण्णोण्णपरूढगाढपेम्माणम्[33]
जोह्णानिसाअराविअणं
एदाणं[34] होदु कोवि अणुराओ ॥ २० ॥

(इत्याद्रक्षिता रचयन्ति[35])

छाया—

अन्योन्यसमश्रियाः
अन्योन्यप्ररूढगाढप्रेम्णोः ।
ज्योत्स्नानिशाकरयोरिव
एतयोर्भवतु कोप्यनुरागः ॥

विदूषकः—(योगन्धरं प्रति) जोअंधरत्ति सद्दमेत्तं तुमं वहमि । एओ उण अत्थो एदेसु वहूवरेसु वट्टइ । (सर्वे स्मयन्ते)

छाया—योगन्धर इति शब्दमात्रं त्वं वहसि । एषपुनरर्थः एतयोर्वधूवरयोः वर्तते ।

(राजा वसुमती च विद्याधरभावमासादयतः)

विरूपाक्षः—(हस्तेन निर्दिशन्) सर्वे पश्यन्तु । अयमिदानीं विजयवर्मा ।

केयूरहारमकुटीमणिकुण्डलाद्यै-[36]
रुद्द्योतमानतनुराभरणैरभूमैः ।
तेजःपुषा च वपुषा जनलोचनाना-
मानन्दथुं कमपि चाक्षुषमातनोति ॥ २१ ॥

इयं च वसुमती रूपान्तरमापन्ना[37] ।

---

[33] अण्णोण्णपरूढपेम्मभराणम् (प्रेमभराणाम्) B.

[34] तुम्हाणं (युवयोः) B.

[35] इत्याद्रक्षितारोपणमाचरन्ति B दोषानिशाकराविव ?

[36] केयूरहारविलासन्मणिकुण्डलाद्यैः B.

[37] रूपावस्थामापन्ना B.

वीरवर्मा—(सविस्मयम्) भगवन् विरूपाक्षसिद्ध कावेतौ ?

विरूपाक्षः—श्रूयताम् । अयं तावत् केयूरको नाम विद्याधरः । इयं च केयूरिका नाम विद्याधरी ।[38]

वीरवर्मा—उभयोर्मानुषीभावस्य किं निमित्तम् ।

विरूपाक्षः—गन्धमादनगिरेः गह्वरे कृतसन्तापावेतौ यदृच्छागतमक्रोधनं तपोधनमवज्ञाय मानुषीभावविधायिनः शापस्य भाजनमभूताम् । स च तपोधनः व्यपगतक्रोधः प्रशान्तः कनकलेखाकरग्रहणावधि शापमकल्पयत् ।

(सर्वे विस्मयं रूपयन्ति)

(विरूपाक्षः हस्तमुद्यम्य)

युवयोः[39] शापनिर्मोक्षप्रत्युत्पन्नस्वरूपयोः ।
आचन्द्रतारमारूप्यमस्तु वैद्याधरं पदम् ॥ २२ ॥

राजा—(विजयवर्मा) महान् अनुग्रहः । भगवन् यद्येवमनुगृहीतोऽस्मि तर्हि सह दिव्यगजेन विद्याधरसाम्राज्यं दत्तम् ।

राजा (विजयवर्मा)—(प्रतिगृह्णाति)

विरूपाक्षः—अहमप्यस्य विद्याधरभावमाकलय्य कनकलेखां दापितवानस्मि ।

वीरवर्मा—किं प्रमाद्यन्ति[40] परमात्मवेदिनः महापुरुषाः ।

राजा—भगवन् भवदनुग्रहेण सर्वे मनोरथाः संपूर्णाः ।

तथाहि—

पुत्री संप्रति वीरवर्मनृपतेः पाणौ कृतेयं मया
प्राप्तो[41] दिव्यगजोऽच्युतं पदमपि प्राप्तोऽस्मि वैद्याधरम् ।
या विद्याधरचक्रवर्तिपदवी साप्येवमासादिता
किं वान्यत् पुनरर्थनीयमिह नः प्राप्ते तवानुग्रहे ॥ २३ ॥

तथापीदमस्तु भरतवाक्यम्

पर्जन्योऽयं वृष्टिमिष्टां विधत्ताम्
राजानः क्ष्मां पालयन्तामविघ्नम्[42] ।

---

[38] तत्सहोदरी (?) B.

[39] शापनिर्यास A.

[40] परात्मवेदिनो B.

[41] प्राप्तो दिव्यगजो B.

[42] अविघ्ना: A.

वाचां देवी वर्धतां सत्कवीनां
सन्तोषाब्धौ सन्तु सन्तो निमग्नाः ॥ २४ ॥

(इति निष्क्रान्ताः सर्वे)

॥ चतुर्थोऽङ्कः समाप्तः ॥

इति श्रीमद्वत्सकुलतिलकगद्यकविसार्वभौम-
षड्भाषावल्लभसाहित्यसाम्राज्यधुरन्धर-
श्रीवामनभट्टबाणविरचितं कनकलेखा-
कल्याणंनामनाटकं समाप्तम् ॥

शुभमस्तु

श्लोकानुक्रमणिका